

JUDISK

K R Ö N I K A

Vad är israelisk konst?

Vad är Bernt Hermele ute efter?

Har judarna copyright på Never Again?

Varför kan vi i Sverige inte slakta på kosher vis?

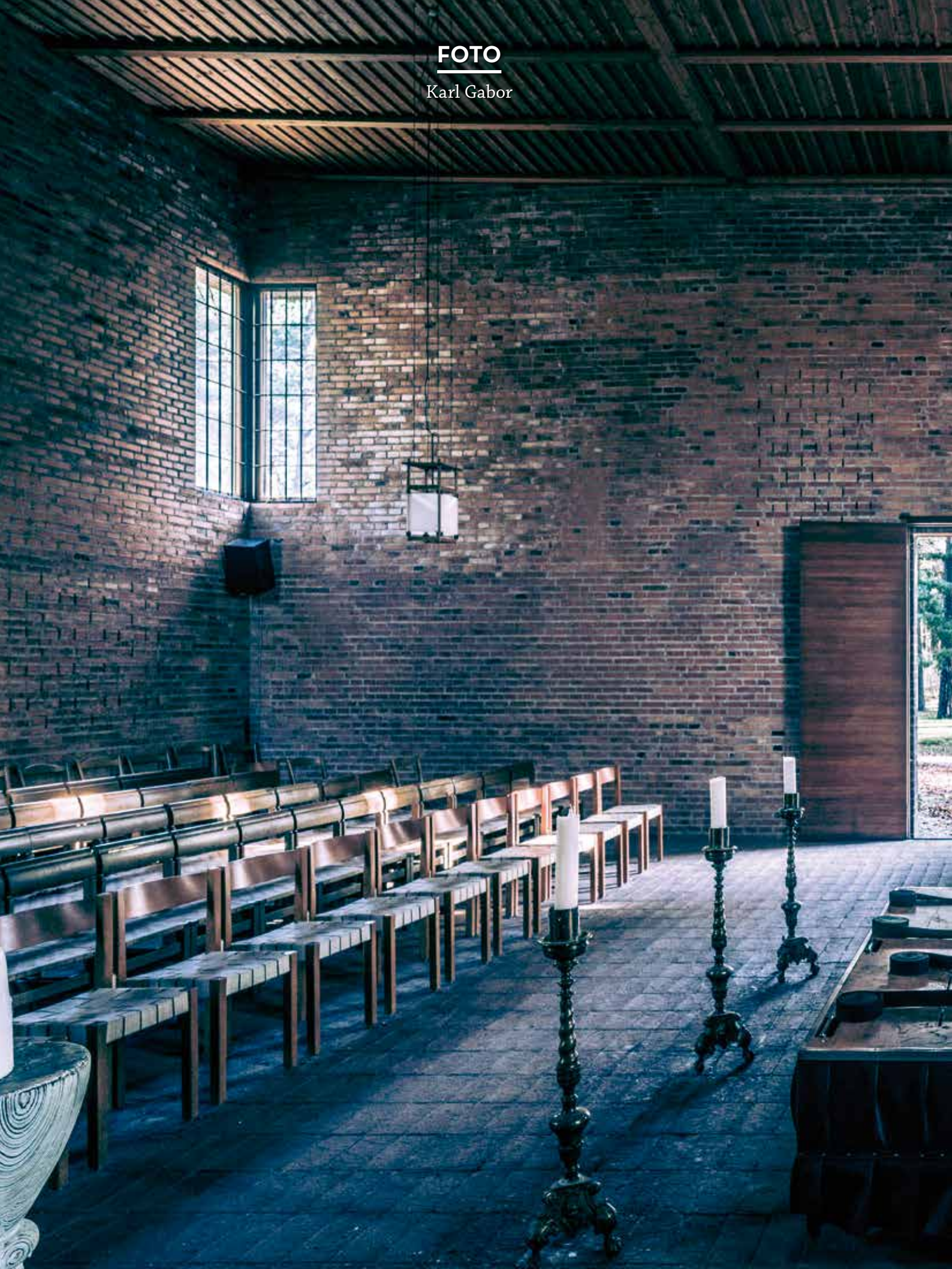
Svenska judar och svenska muslimer - hur ser relationen ut?

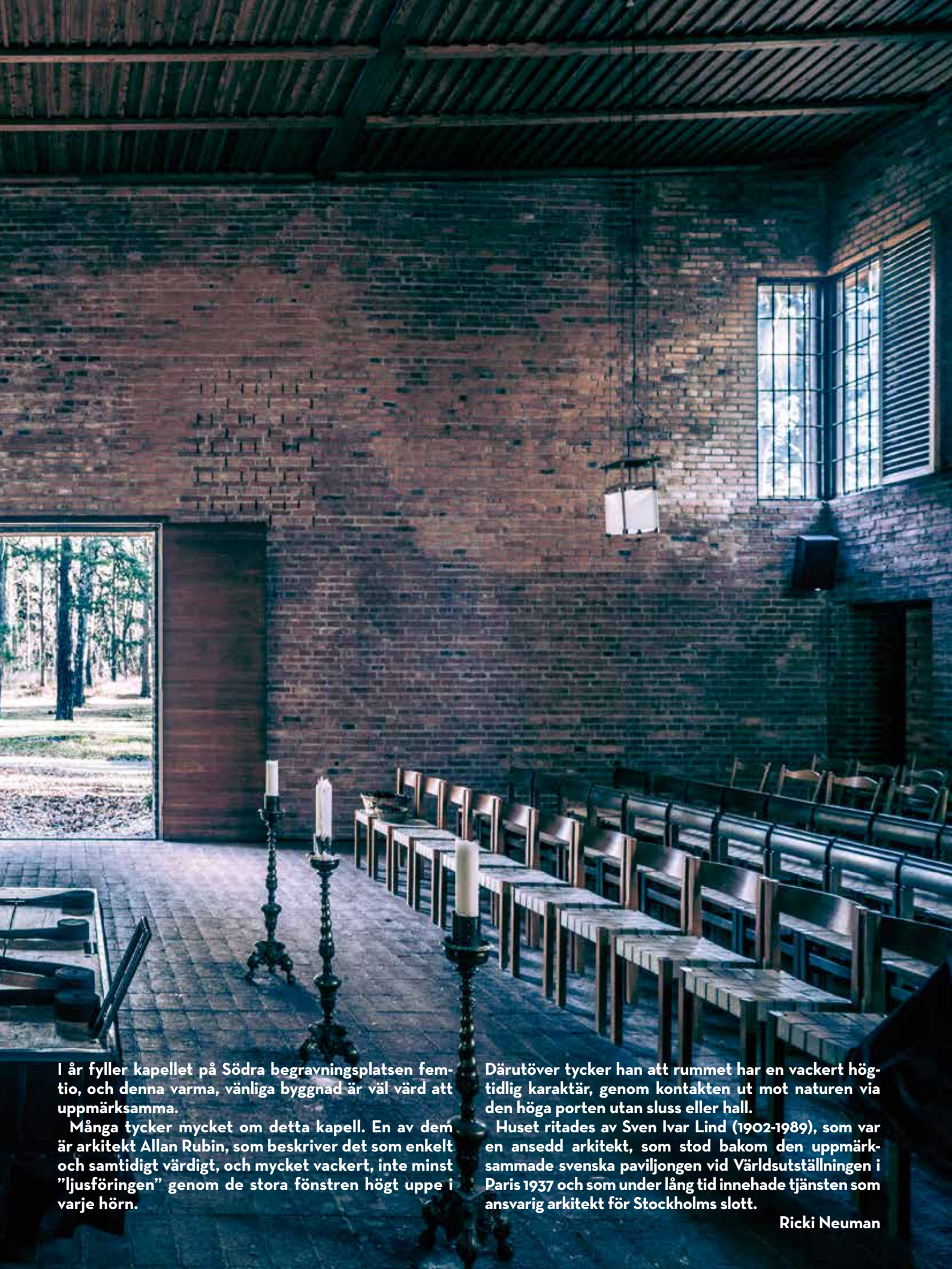
**4
2019**

ÅRGÅNG 86 • DECEMBER 2019
KISLEV 5779 • PRIS 110 KR

FOTO

Karl Gabor

I år fyller kapellet på Södra begravningsplatsen femtio, och denna varma, vänliga byggnad är väl värd att uppmärksamma.

Många tycker mycket om detta kapell. En av dem är arkitekt Allan Rubin, som beskriver det som enkelt och samtidigt värdigt, och mycket vackert, inte minst "ljusföringen" genom de stora fönstren högt uppe i varje hörn.

Därutöver tycker han att rummet har en vackert högtidlig karaktär, genom kontakten ut mot naturen via den höga porten utan sluss eller hall.

Huset ritades av Sven Ivar Lind (1902-1989), som var en ansedd arkitekt, som stod bakom den uppmärksammade svenska paviljongen vid Världsutställningen i Paris 1937 och som under lång tid innehade tjänsten som ansvarig arkitekt för Stockholms slott.

Ricki Neuman

Hur ska vi förhålla oss?

Djurrättsaktivisterna är efter oss, och kräver att vi ska sluta slakta på koscher vis. Man säger att det är synd om djuren.

Även barnrättsaktivisterna är efter oss, och kräver att vi ska sluta omskära våra pojkar. Man säger att det är synd om barnen.

Nyligen beslöt Centerns riksstämma att verka för att förbjuda omskärelse i Sverige.

Koscher slakt är redan förbjudet, ända sedan 1937.

I bägge fall handlar det om ritualer som innefattar knivar och blod, som har en uråldrig "tribal quality" och som tydligt talar om för världen att vi är en stam.

I New York finns en judisk sammanslutning som arbetar för att det judiska folket ska sluta skära i sina barn.

Men går det över huvud att göra sig av med så fundamentala ritualer?

Kanske.

Vissa bibliska seder och bruk har vi faktiskt lagt bakom oss, övergett, av olika skäl.

Vi stenar inte längre kvinnor som har varit otrogna.

Brit mila och koscher har varit med oss länge, och bägge kan ses som bärande, som avgörande.

Den ena handlar om förbundet med Gud, vår stamfader Abraham lovar omskära sina söner, det blir den första överenskommelsen mellan oss och Honom. Från och med nu syns det att vi tillhör Honom.

Den andra ritualen har varit synnerligen viktig när det gäller att hålla ihop stammen, och få oss att inte vara så mycket med gojim, vilket underlättas av att man slaktar på ett visst sätt, tillreder födan på ett speciellt vis, har en särskild diet, med särskilda matbestick och gör varje måltid till en

intern mini-gudstjänst.

Utan koscher hade vi kanske inte överlevt.

PETER J RUBINSTEIN vid 92nd Street Y i New York tror att bägge dessa ritualer kommer att få mindre betydelse framöver, inte längre ha samma självklara plats. Han ser redan tecken på denna utveckling, och pekar på att de formella handlingarna, de yttre manifestationerna av tillhörighet, blir mindre väsentliga för allt fler amerikanska judar. Dessa lägger istället lägger mer tonvikt på det icke rituella och icke formella, på det andliga och spirituella.

Mitsvåt, att göra goda gärningar, blir i framtiden en mer central del av det judiska, förutspår Rubinstein, liksom tse-daka, att utöva välgörenhet, och därutöver kommer det att bli viktigare att vara i dialog med andra judar, till exempel genom att lära sig om det judiska, tillsammans.

Synagogan slutligen blir en plats också för annat, för andra slags samlingar, förutom gudstjänst.

Det låter som stora förändringar, men det i sig är inget problem, som Rubinstein ser det. Han beskriver judendomen som en föränderlig tradition, en kultur som har överlevt tack vare sin förmåga att vara elastisk och flexibel, och anpassa sig till nya omständigheter.

Med andra ord, gårdagens judendom är inte dagens.

I ett stort antal byar i Burkina Faso har man ersatt den kvinnliga omskärelsen med ett nålstick. Det räcker med att en enda droppe blod kommer ut.

Blir det kanske så framtidens judar kommer att hantera brit mila?

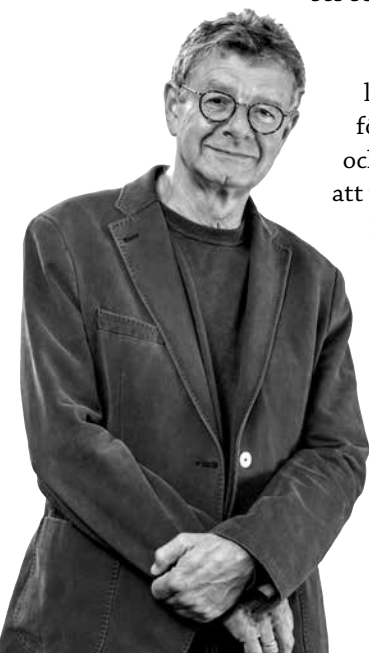
Är det en möjlig kompromiss?

Skulle Centerns riksstämma tycka att det är ok?

Skulle Han godkänna det?

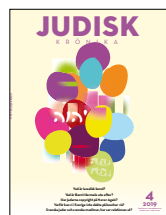
Eller blir det början på slutet...

PS I nästa nummer återkommer ordinarie chefredaktör, Anneli Rådestad.

INNEHÅLL

Nr 4 • 2019

Omslag:
Annie Winblad
Jakubowski

8 BERNT HERMELE avslutar sin populära podd om svensk-judiska överlevare, och gör istället en om andra överlevare – om de 700 000 palestinier som flydde 1948.

12 "INTE BARA för judar". Föreningen Judisk Kultur har blivit en kulturproducent av rang, med fulla salonger och internationella kändisar. Hur gick det till?

16 LEONARD COHEN – tolkad av sångare och konstnärer. Reportage från en multimediautställning, som nu har lämnat New York och anlänt till Köpenhamn.

22 HAR JUDARNA copyright på uppmaningen Never Again – och på ordet "koncentrationsläger"? Rapport från en amerikansk debatt – och en judisk rörelse.

26 MEST JUDISKT liv i Europa? Wien, som har 4 judiska skolor, 16 böneplatser, 20 rabbiner, ett stort judiskt campus, 2 muséer, en teater och 5 kosher-restauranger.

32 BOKFÖRLÄGGARE GERARD Bonnier var den sista "riktiga" juden i sin släkt. Möt tre barnbarn. Två har en relation till det judiska. Ett har övergått tillbaka.

40 EN SVÅR avvägning: Vilka bör vi ta mest hänsyn till? Sveriges kor, får och getter – eller Sveriges judar? Om kosher slakt, och varför förbudet fortfarande finns kvar.

46 ANTISEMITISMEN PÅ Karolinska, den mobbade judiska läkaren – och den omflyttade överläkaren. Vad händer? Vi frågade sjukhusdirektör Björn Zoëga.

58 HUR SER relationen ut, mellan judar och muslimer i Sverige? Helt OK, i alla fall i början. Om detta skriver Simon Sorgenfrei, Morton Narrowe och Niklas Orrenius.

Transparens: Ricki Neuman, chefredaktör för detta nummer, sitter med i föreningen Judisk Kulturs programråd.

JUDISK KRÖNIKA

UTGES AV

Stiftelsen Judisk Krönika

CHEFREDAKTÖR OCH

ANSVARIG UTGIVARE

Anneli Rådestad

Ricki Neuman (t.f.)

redaktion@judiskkrönika.se

tel: 08-660 70 62

GRAFISK FORM

Karl Gabor & Ricki Neuman

REDAKTIONSRÅD

Anders Carlberg, Eva Ekselius,

Mikael Feldbaum,

Christina Gamstorp,

Ricki Neuman, Lizzie Oved Schaja,

Samuel Sjöblom, Nathalie Rothschild

ANNONSAVDDELNING

Thomas Wolff

tel: 031-28 50 95

mobil: 0708-580451

annons@judiskkrönika.se

EKONOMI, ADMINISTRATION

OCH PRENUMERATION

Dina Markovich

tel: 08-660 38 72 ons, fred.

administration@judiskkrönika.se

Prenumerationspris 440 kr/år

Utlandet 540 kr

Lösnummerpris 110 kr

Bankgiro 220-0244

Swish 1236333827

ADRESS

Box 5053, 102 42 Stockholm

HEMSIDA

judiskkrönika.se

Utkommer med 4 nr per år.

Nästa nummer: 1 april 2020

Manusstopp: 31 januari 2020

Tryckt hos Printall

Producerad av Gabor & Co

issn 0345-5580

Prenumeration ingår i medlemsavgiften
till Judiska Församlingen.

Citera oss gärna, men ange källan.

Förbehåll mot elektronisk publicering
måste meddelas av artikelförfattaren.

NÅGRA MEDARBETARE I DETTA NUMMER

**INGER
ARENANDER**
journalist

**ETIENNE
GLASER** regissör
och skådespelare

**TANIA
NEUMAN**
psykolog

DAVID FINER
journalist

**NATHALIE
ROTHSCHILD**
journalist

**FREDRIK
SÖDERLING**
journalist

**GALIT
HASAN-
ROKEM**
folklorist och
författare

**ALEX
FREUDENTHAL**
musiker och
kompositör

SANDRA WEIL
curator

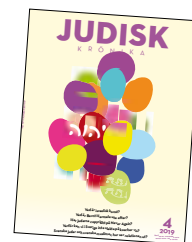

**SIMON
SORGENFREI**
religionsvetare

KÄNNER DU NÅGON SOM FÖRTJÄNAR EN PRENUMERATION?

Beställ en årsprenumeration på judiskkrönika.se eller
fyll i talongen nedan och Swisha prenumerationsavgiften till
1236333827 eller sätt in beloppet på bankgiro: 220-0244.
Glöm inte att ange vem betalningen kommer ifrån.

GÖR SÅ HÄR: Klipp ut och sänd nedanstående talong till Judisk Krönika.

JA TACK, jag vill beställa en gåvoprenumeration på Judisk Krönika ett år (4 nr) för 440 kr (540 kr till utlandet)

GÄVOADRESS:

NAMN _____

ADRESS _____ POSTADRESS _____

JUDISK KRÖNIKA, BOX 5053, 102 42 STOCKHOLM TEL 08-660 38 72.

JUSTICE RUTH BADER GINSBURG, MOTTAGARE AV GILEL STORCH AWARD 2019

*Judisk kultur i Sverige tackar för det gångna året
och önskar Gott Nytt År*

Poddar: Förintelsen

Journalisten Bernt Hermeles slutar göra sin podd om svensk-judiska överlevare – och startar istället en podd om överlevare från Nakban 1948, då 700 000 palestinier flydde från sina hem.

Somliga lovordar initiativet, och ser det som en möjlig brygga, andra är kritiska och tycker att projektet jämför Nakban med Förintelsen.

FREDRIK SÖDERLING har mött **BERNT HERMELE**, precis hemkommen efter intervjuer i Beirut.

Boken om podden om överlevarna kommer i januari 2020 och ges ut av Ordfront.

Bernt Hermele gjorde under sina år som ekonomijournalist flera avslöjanden, som fick stora konsekvenser för företag och chefer. Han ansågs av många som obekväm. På senare år har han "bytt spår", förklarar han, och vill varken dela ut eller ta emot "käftsmällor".

– Jag låter numera bli att göra grejer i opposition mot andra, mot någon tänkt grupp hit eller dit, säger han när vi sätter oss ner i hans kök i centrala Stockholm.

I två år har han ihop med fotografen Cato Lein producerat podden "Överlevarna" där judar berättar sin personliga historia från Förintelsen. Från början var det ett barfotaprojekt, med tiden tillkom stöd från privatpersoner och stiftelser.

Men nu vid årsskiftet avslutar han "Överlevarna" och startar istället "Nakba – palestinska röster från 1948". En del material

och Nakban

finns redan; han har bland annat varit i Libanon, och gjort intervjuer via tolk, och ska framöver även besöka Jordanien, Västbanken och Gaza.

Det kan tyckas förbryllande att en jude, vars mor mördades av en självmordsbombare i Israel 2002, har annat än hat över för palestinier. Tre år efter den tragiska händelsen reste han till Israel och tog reda på allt om attacken och moderns död, och träffade självmordsbombarens bror och far i deras hem i Tulkarem.

Han kände där djup sympati med en familj som hade förlorat en son och en bror, och han själv en mor, och kunde inte hata dem.

Varför flydde hela 700 000 palestinier 1948? Det finns olika förklaringar; svaret skiljer sig beroende på vem man frågar. Så hur ska podden presentera Nakban, som på arabiska betyder "katastrof"?

– Alla förklaringar är lika giltiga. Varken i "Överlevarna" eller i "Nakba" handlar det om att få rätt. "Single stories" är jag rädd för, liksom det konforma och

der bara om jag har ett genuint intresse.

Hur hanterar du faktafel?

- Vems faktafel?, kontrar Hermele och slår ut med händerna. Om faktafel förekommer är de underordnade det personliga vittnesmålet. Poddarna är inga uppslagsverk, inga historielektioner, inga debattinlägg, utan muntlig tradition – "oral history".

Fast emellanåt bedömer han ändå trovärdigheten i utsagorna. Ett påstående om att Förintelsen inte har ägt rum skulle inte få passera oemotsagt.

Den kommande podden om Nakban har lett till hätska kommentarer från judar på nätet: Hur kan Bernt Hermele låta fienden komma till tals? Är inte detta att förminska judarnas lidande? Försöker han ställa in sig hos gojim?

enhetliga. Man ska leta efter sånt som spretar. Det viktiga är inte att jag som intervjuare vet allt i förväg och bättre än den som jag intervjuar. Det viktiga är att jag kan etablera god kontakt – och sedan lyssna på den som vill berätta sin historia. Och det hän-

– Ibland kommer det fram skakande vittnesmål om våldtäkter eller om att någon har samarbetat med nazisterna. Under en inspelning nyligen i Beirut spydde en av de intervjuade galla över judar. Det var "hard core", men sådant måste också få plats.

PORTRÄTTET

Bernt Hermele

FOTO CATO LEIN

Bernt Hermele och Safia Mohammad Alawis.

Många gånger har han överraskats av de svar han har fått. I flyktinglägret i byn Shatila i Libanon ställde han frågan "Vem bär ansvaret för din situation?" och väntade sig höra judarna, briterne eller sionisterna. Nej – arabstaterna var det vanligaste svaret.

Hittills har Hermele intervjuat 20 flyktingar för Nakba-podden, men för att få ett bredare urval ska han också söka upp överklasspalestinier, akademiker och andra.

Den kommande podden har lett

till hätska kommentarer från judar på nätet: Hur kan Bernt Hermele låta fienden komma till tals? Är inte detta att förminska judarnas lidande? Försöker han ställa in sig hos gojim?

Han ler lite trött:

– Låt oss säga att det blir ett upp-rop på 42 motståndare till Nakba-podden när den väl kommer igång. Det kan givetvis skaka mig, men världen håller på att gå under, och jag ska oroa mig för vad några få personer tycker om mitt jobb?

En del klagar på att han "blandar ihop judiskt och palestinsk lidan-

de". Dem svarar han "Nej, jag blandar inte ihop, det är två olika projekt. "Vad bra att du gör det här", säger andra, "det är samma lidande". "Nej", svarar Hermele, "det är inte samma lidande, och det går inte att jämföra lidande, det är dumt och leder åt helvete."

Slutligen betonar han att hans agenda är humanistisk, och han känner sig därför extra nöjd när han blir inbjuden att prata om sina böcker och poddar både av den judiska skolan och av Palestina-grupperna.

Fredrik Söderling

Fredrik Söderling är journalist.

FAKTA

Nakba är arabiska för katastrof, och syftar på den svåra flyktingsituation som uppstod i samband med kriget 1948, då staten Israel bildades. Cirka 700 000 palestinier flydde till Libanon, Jordanien, Syrien och Gaza. Enligt en israelisk version uppmanade arabstaterna palestinierna att fly, och lämna plats, så att Israel kunde anfallas militärt. Enligt en arabisk version var palestinierna inte längre önskvärda i den nya judiska staten och fördrevs därför med våld ur landet. En tredje förklaring fokuserar på att människor som befinner sig i en krigszon automatiskt flyr, för att överleva.

Single story. Begreppet myntades av den nigerianska författaren Chimamanda Ngozi Adichie, och betyder att en enda sanning om en folkgrupp bara späder på fördomar.

"Överlevarna". 110 avsnitt har publicerats, och det ska bli några till. Längden varierar mellan 45 minuter och sju timmar, och hittills har podden fått 120 000 lyssningar. Nästa år utkommer "Överlevarna" i bokform på förlaget Ordfront. United States Holocaust Memorial Museum i Washington har bett att få alla avsnitt i forskningssyfte.

EN JUDISK KOMET

Stockholmarna har vant sig vid att se affischerna. Med ett stort J och ett kaxigt utropstecken efter. Kanske har de också upptäckt att affischerna blir allt fler. Evenemangen kommer allt tätare. Judisk kultur i Sverige har på några få år blivit en betydande kulturinstitution – och en stor framgång.

FOTO KARL GABOR

"Kosmopolitism, modernism och judendom", maj 2016 på Berns.

Föreningen grundades 2012, och "då hade vi ingen ambition att göra något stort, bara att ha en kassa till små projekt", berättar Lizzie Oved Scheja, vd och enda anställd.

Hon hade tidigare jobbat som regissör och ansvarig för kulturprogram, både i Sverige och utomlands. Tanken var att i stället för att hon inför varje nytt projekt skulle gå och tigga pengar så skulle man samla ihop ett större belopp på ett konto, och därmed ha en stadig plattform.

- Vi kände att det här låg i tiden. Var gång som jag

satte ihop ett program – en konsert i synagogan eller en konferens på Moderna museet – kom hundratals människor. Det verkade finnas ett stort behov av kultur av hög kvalitet, av program som var relevanta, och använde de judiska historien, tänkandet, perspektiven, som utgångspunkt för samtal om dagens samhället. Inte för sentimentala tillbakablickar.

- Vi har fått en mycket större publik än vi förväntade oss, säger Lasse Dencik, socialpsykolog och en av grundarna. Och vi har lyckats hålla hög kvalitet. Ett nyckelbegrepp när vi lägger upp våra program är "samtal om allvarliga saker".

Det finns en stor grupp som är väldigt trött på den underhållningskultur som omger oss i samhället – och som vill föra ordentliga samtal. Den gruppen har länge känt sig övergiven, och det är bland annat den vi vänder oss till.

DÄRUTÖVER TYCKS framgången ha att göra med att relationen mellan det judiska och det svenska har förändrats, förhållandet mellan minoritet och majoritet har förskjutits.

– Vi kunde inte ha startat föreningen för 20 år sedan, säger Monica Nagler Wittgenstein, erfaren kulturjournalist och en annan av grundarna. Då fanns inte den öppenhet som vi märker i dag, och judarna var mer rädda. Man hade inte kunnat sätta ett stort J! på affischerna som vi nu gör – ja, det finns förstås fortfarande några som tycker att det är hemskt, och att vi istället ska ligga lågt.

– Vår idé var att bygga broar, att öppna för en ny publik.

– Vi skulle vara inkluderande, säger Lizzie Oved Scheja. Och attrahera både en judisk och icke-judisk publik – bägge är viktiga. Vara en judisk kulturinstitution som samtidigt är en svensk institution, som de andra, som Dramaten, Kulturhuset och museerna.

Brobyggandet fungerar. På de första programmen var 90 pro-

cent av publiken judar. Nu är det snarare 50–50 mellan judar och icke-judar. När SD gick ut med att judar inte är riktiga svenskar svarade föreningen genom en kaxig affischkampanj:

Judisk kultur – inte bara för judar.

Och just det har alltså besannats.

Lizzie Oved Scheja

”Ni skapar en mötesplats som inte finns någon annanstans, en gemenskap.”

Så svarar många när Lizzie Oved Scheja frågar varför de går på arrangemangen.

– Det är en av förklaringarna till framgången. När man kommer till våra program, så blir man del av ett större sammanhang. Även om vi är över tusen personer på Berns så uppstår en känsla av gemenskap. Publiken ingår i något; man köper inte bara en biljett, är där och går sen hem.

Noa Hermele är rektor för Pai-deia folkhögskola i Stockholm, och har där sett något som liknar

utvecklingen för Judisk Kultur.

Under de första åren kom de flesta av deltagarna från judiska församlingen. Nu känns det som om intresset har spritt sig, och allt fler icke-judar inser att dessa ämnen inte bara är för studerande med judisk bakgrund.

–I Sverige finns två samtida rörelser. En främlingsfientlig, som vill sluta sig mot influenser utifrån, och en som går åt andra hållet, mot att förstå att det svenska är mer än en monokultur – och rymmer fler berättelser än dem som man fick höra i skolan.

– Det känns som om det judiska nu har klivit ut i samhället mer än tidigare. Jag ser det som ett framsteg, men andra är mer kritiska: Vad du är naiv som förlitar dig på samhällets goda vilja, säger folk. Öppenhet kanske funkar just nu, men om 20 år kan det se annorlunda ut.

– Det där är en svår balansgång.

JUDISK KULTUR HAR från början präglats av fräck självsäkerhet. Ingen svensk lagom mellanmjölksattityd.

– Vi var kaxiga som gick ut och frågade mycket prominenta kulturpersonligheter om de ville medverka, säger Monica Nagler Wittgenstein. Och vi har hittills aldrig fått nej – annat än när tiden inte har passerat.

– Just det, kaxighet, säger Lizzie Oved Scheja. Folk sa: Hur kan ni sätta Heidegger och judarna på

Erik Sidenbladh
är journalist.

FÖREGÅNGAREN

Judisk Nittiotal var aktivt under 90-talet, och flera av Judisk Kulturs utländska gäster var då för första gången i Stockholm.

Föreningen ordnade föredrag, debatter, panel-samtal och seminarier, med bas i biblioteket under synagogan, och med deltagande av kända svenska och utländska namn, som Tobias Berggren, Birgitta Trotzig, Mikael Enckell, Jim Hoberman, Yoram Kaniuk, Zygmunt Bauman, Paul Mendes-Flohr, Michael Walzer och David Biale.

Mottot var "Moderna men inte traditionslösa", och man bjöd på ett halvdussin program per år, från kultur och historia till humor och religion.

Joanna Bankier var föreningens dynamo och visionär, och arbetade ihop med Kaj Schueler, Bror Werbell och undertecknad. Som mest hade man över 200 medlemmar.

På ett plan ingick Judisk Nittiotal i en större förändring; under 90-talet berikas Stockholm av en mer påtaglig judisk närvaro, främst i kulturlivet.

Mer öppenhet och nyfikenhet hos icke-judarna, och mer självsäkerhet hos judarna, resulterade i judisk film, teater, kabaré och stå upp. Kända kulturpersonligheter, som tidigare hade legat lågt med sin judiskhet, trädde fram och kom ut.

Ricki Neuman

affischen? Han var ju antisemit! Vilken provokation!

- Att bara provocera är inte ok, men det var ett seminarium där vi tog upp problematiken, och med de bästa experterna på området. Det blev en het och bitvis emotionell debatt, och ett riktigt bra program.

- Vårt oberoende är en annan förklaring till att det har gått bra. Vi är fria och ingår inte i något judiskt eller israeliskt sammanhang.

En del av självständigheten består i att inte ha en enskild stor mecenat.

- Vi söker anslag och medel från privata institutioner och från olika myndigheter, som alla andra, och vi har därutöver ett flertal privata donatorer.

- Vid det här laget har vi ett imponerande *track record*. Många kända kulturpersonligheter har varit här, och det i sig gör oss attraktiva. Dessutom håller vi på med något som inte är så vanligt, och finns uppe i lilla Sverige. Utländska gäster som har varit här berättar för sina vänner och kollegor i Paris och New York, och därmed blir det lättare för oss när vi sedan hör av oss till deras kontakter...

Alla jag ber om omdömen om Judisk Kultur berömmar den höga kvaliteten. Kanske lite för hög, tycker några, för intellektuell och etablerad, menar andra. Somliga vill ha fler kvinnor på scen, och fler yngre personer.

Här finns många svåra avvägningar – bli bredare, men kanske förlora eliten, ha fler helt icke-judiska program, men kanske förlora den judiska kärngruppen, förnygra i ledningen, men kanske förlora det vinnande greppet.

Behöver Judisk Kultur förnygras?

Svaret från Monica Nagler Wittgenstein kommer som en pisksnärt:

- Ja!!! Absolut, och det håller vi på med. De första åren var det viktigt att vara en liten sammansvetsad grupp och inte streta åt olika håll. Nu måste vi gå vidare, men yngre per-

soner har inte mycket tid över; det är ett problem.

Har ni några konkurrenter?

- Jag ser inte någon konkurrens, vare sig från judiska eller icke-judiska institutioner. säger Lizzie Oved Scheja. Vi är olika. Alla har en egen profil. Tvärtom finns mycket samarbete. Vi jobbar ihop med flera andra stora kulturarrangörer, som Operan, Dramaten och Kulturhuset.

Trodde du att det skulle gå så här?

- Jag visste från början att vi skulle producera bra program, men anade inte att gensvaret skulle bli så positivt. Så många program, så många gäster, så stor publik; nej, det hade jag aldrig föreställt mig.

RECENSION

Leonard Cohen

parties brillantes, mais très rarement.

Leonard Cohen lever.

Den stora multimediala utställningen om Leonard Cohen har nyligen anlänt till Köpenhamn, för att senare nästa år resa vidare till San Francisco, och därefter till Paris och London.

TANIA NEUMAN besökte den i New York – och blev generad, indragen och inspirerad.

RECENSION

Leonard Cohen

En tryckande het lördag tar jag mig till Judiska museet på Upper East Side på Manhattan, för att se "A Crack in Everything" (en fras så överanvänd att den riskerar att bli 2020-talets "carpe diem").

Man visar bidrag från 14 konstnärer och 18 musiker, med syfte att tolka Leonard Cohen.

Utställningen är interaktiv, kräver av oss att vi sjunger med, trycker på knappar, går in i varandra i mörkret och ligger bredvid varandra på golvet. Det är smockfullt, och jag trängs med äldre kvinnor och män som har varit förälskade i Cohen hela sitt liv, förvuxna tonårsskallar som fortfarande hoppas på att bli en ny Cohen, unga par som hänglar till "Suzanne".

Varje enskild besökare känns som en fiende, märkligt nog, som ett hot mot min unika och komplexa relation till "Lelle".

I ett av de första rummen möter jag The Offerings. Installationen består av fyra stora videoskärmar med utvalda klipp på artisten, från intervjuer, konserter, hembesök och tv-reportage – Cohen som poet och sångare, men också som filosof, religiös, aktivist och tecknare.

Vi ser en ung Cohen som berättar att ibland kommer texten direkt till honom, men för det mesta blir det många omskrivningar. Sin bästa dikt skrev han som 15 åring, innan han hade hunnit bli särskilt självmedveten.

Här visas vackra, lyckliga bilder på solbrända kroppar från åren på ön Hydra i Grekland. Därefter flera år med för mycket alkohol och destruktiva relationer, och flera år som zenbuddistisk munk, i ett försök att komma bort från för mycket alkohol och destruktiva relationer.

Cohen förefaller ärlig och innerlig i intervjuerna, men har samtidigt full kontroll över situationen. Det är nästan generande att se hur intervjuare efter intervjuare faller för hans charm. Deras ögon tindrar, de anstränger sig hårt för att inte le när de ställer sina allvarliga frågor.

"Jag tänkte att jag skulle tatuera mig", säger Cohen i en intervju med en ung kvinna.

"Åh, var?"

"Åh", svarar han och tittar henne kaxigt i ögonen, "det finns ett ställe på Boulevard Saint-Laurent".

Cohen har ett prestigelöst, icke-dömande sätt att närma sig de existentiella frågor som han återkommer till. Ingenting är för svårt att tala om. Ingen religion är fel att ta hjälp av. Trots allvaret gör den ständiga självvironin att det är svårt att anklaga honom för att vara pretentiös. Han använder

humor, inte för att värja sig från allvaret, utan som ett sätt att komma djupare.

”Det är bra att vara seriös”, säger han i ett klipp. ”Det betyder inte att man är deprimerad.”

Paus.

”Men just i mitt fall har det nog betytt att jag varit deprimerad.”

ENDA GÅNGEN HAN kommer av sig är när en intervjuare antyder att Cohen inte vet vad det är att ha ett förhållande, att han har varit i många relationer men inga riktigt varaktiga. Han försvarar sig, räknar upp flera längre förhållanden med kvinnor, nämner sin nära relation till sina barn.

Här vacklar besökarsekten till.

Vår stora kärleksguru, vars formuleringar om intimitet och mening har guidat oss genom livet, förblev han flyktig och ensam? Oförmögen att stanna i relationer efter att sprickorna har visat sig?

Kanske föds eleganta citat om kärlek just ur kortlivade förhållanden, ur ny förälskelse, dramatik och uppbrott?

I The Poetry Machine står en orgel mitt i rummet, och varje tangent spelar upp Cohens röst som läser poesi från Book of Longing. Den ivriga gruppen israeler trycker på flera tangenter samtidigt, så att dikterna drunknar i varandra. Först när de har tröttnat vågar vi andra närma oss orgeln och försiktigt trycka ned en tangent i taget. Först nu kommer installationen till sin rätt; hans lyrik kräver koncentration och eftertanke.

I rummet med I Heard There was a Secret Chord hänger mikrofoner i sladdar från taket, och en virtuell kör hummar melodin till ”Hallelujah”. Mening- en är att vi ska lägga oss ned på de eleganta träbänkarna och humma med. Våra hummanden skapar sedan vibrationer i bänkarna som vi ligger på. En skylt visar det antal människor runt om i världen som just nu lyssnar på låten på YouTube eller Spotify. Det hela är smakfullt och avancerat, och påminner om det enorma internationella genomslag som ”Hallelujah” har fått.

Plötsligt beslutar sig en medelålders amerikansk man i keps och solglasögon att visa oss att

han kan hela texten utantill. Med gäll röst artikulerar han varje ord och överröstar därmed det ordlösa, kollektiva hummandet. Museivakten ser missnöjt sitt annars så populära rum tömmas på besökare.

Högst upp, i det sista rummet, förväntas inget deltagande. Här kan man lägga sig på stora mjuka kuddar på golvet, och i dunkel belysning lyssna på 18 kända artister och deras olika tolkningar av välkända Cohen-låtar. Många är vackra, alla är ambitiösa, men ingen är bättre än originalet – vilket känns som en lättnad.

”Det är bra att vara seriös”, säger Cohen i ett filmklipp. ”Det betyder inte att man är deprimerad.”

Paus.

”Men just i mitt fall har det nog betytt att jag har varit deprimerad.”

Jag stannar länge i detta varma, mjuka, mörka rum. Liggandes på golvet, badandes i Cohens ord, omgiven av pensionerade judar från Manhattan, känner jag mig trygg. Mina medbesökare är inte längre ett hot. Den rika utställningen har gjort mig generös, och har tydligt visat att det finns Cohen så det räcker åt alla. Ingen konstnär har valt att vara kritisk eller ifrågasättande, och det hela är en ren och njutbar hyllning.

De andra i rummet stannar också länge. Kanske för att de delar min känsla av trygghet, kanske också för att det verkar vara svårt att ta sig upp från en kudde på golvet efter att man har fyllt 70.

Texterna är tunga, belysningen dämpad, rösten mörkare för var årtionde som går, ändå känner jag mig lätt och inspirerad när jag efteråt går ut i det starka ljuset på Manhattan, redo att ta mig an kärleken, livet och döden.

PS Utställningen pågår just nu i Köpenhamn, på Kunstforeningen GL Strand & Nikolaj Kunsthall, och stänger den 20 april 2020.

Tania Neuman
är psykolog.

ISRAELITISKA YNGLINGAFÖRENINGEN, stiftad 1819, är en av Sveriges äldsta judiska föreningar. Syftet är främst att ekonomiskt stödja studier på högskolenivå för medlemmar i någon av de judiska församlingarna i Sverige. Stipendier delas endast ut till sökande med särskilda ekonomiska behov. Bidrag lämnas också till judiska organisationers utbildningsprojekt som syftar till att stärka judiskt liv i Sverige.

ISRAELITISKA YNGLINGAFÖRENINGEN

200 år

Israelitiska Ynglingaföreningen bildades den 10 november 1819. Föreningen har under dessa två århundraden bidragit till judisk utbildning och kultur till gagn för judiskt liv i Sverige.

Bidragen och stipendierna utgör avkastningen av donationer som lämnats under de år föreningen verkat. Donationerna finns dokumenterade i föreningens årsberättelse. Nya donationer välkomnas och kan lämnas till föreningens plusgiro 19 19 37-2.

Karin Bornstein - priset 2019

Varje år delar föreningen ut ett pris på 18 000 kr för att hedra minnet av Karin Bornstein som var föreningens sekreterare i över 50 år. Priset är avsett för personer som på ett förtjänstfullt sätt bidragit till utvecklingen av judisk utbildning och kultur i Sverige. Priset för 2019 delas ut till:

Chaim Greisman

för att han breddat och berikat den judiska utbildningen i Stockholm samt engagerat och framgångsrikt bedriver olika former av judisk utbildning för såväl vuxna som barn.

STIPENDIE-/BIDRAGSANSÖKNINGAR 2020

Ansökan om stipendier eller bidrag till utbildningsprojekt skall ha inkommit till ISRAELITISKA YNGLINGAFÖRENINGEN, senast 1 mars 2020 för vårterminen och senast 1 oktober 2020 för höstterminen.

Ansökan registreras elektroniskt på föreningens hemsida www.ynglingaforeningen.org.se.

Frågor kan skickas till info@ynglingaforeningen.org.se.

HITLER PÅ FILM

■ Nu kommer en till, en komedi, av Taita Waititi, som är från Nya Zeeland och har en judisk mamma och maori pappa.

I centrum står en tioårig tysk pojke som under andra världskriget skaffar sig en låtsaskompis, som är den vuxna Adolf Hitler, i uniform och allt. När Johannes upptäcker att hans mamma gömmer en judisk flicka på vinden blir det problem.

"Jojo Rabbit" fick publikpriset vid årets filmfestival i Toronto, och i Stock-

för det innebär att vi förenklar, förminskar och banaliserar det fasansfulla som ägde rum.

Eller så påverkas vår relation till historien inte alls av denna typ av filmer...

holm, men har även fått en hel del fördömanden, av ungefär samma slag som drabbade Mel Brooks Det våras för Hitler och Roberto Benigni Livet är underbart. Vi får inte skämta om nazisterna, säger kritikerna, vi bör inte förhålla oss lättsamt till Hitler,

THE 43 GROUP

■ Heter en ny bok av Daniel Sonabend. Den handlar om en judisk försvarsorganisation i England, verksam mellan 1946 och 1950. Man reagerade på de rasistiska stämningarna i landet efter kriget, spionerade på det antisemitiska British Union of Fascists, som leddes av nazisten Oswald Mosley, saboterade deras möten och förföljde och slog nattetid ner flera av deras anhängare.

Över 2 000 engelska judar var aktiva i denna föregångare till Jewish Defense League, inklusive Vidal Sasson, som sena-

re skulle bli berömd som kändisarnas frisor.

Men det handlade inte bara om försvar, utan också om att återvinna förlorad stolthet, skriver Sonabend, som menar att historien om The 43 Group rymmer två lärdomar: 1) Ibland kan våld vara ett nödvändigt vapen i kampen mot fascismen. 2) Judisk enhet är avgörande vid hot utifrån; gruppen innehöll män, kvinnor, religiösa, sekulära, kommunister, konservativa, sionister, kriminella, affärsmän och arbetare

SYDKOREA

■ Är förmodligen världens mest filosemitiska land, och i senaste numret av SKMA:s tidskrift berättas om hur översatta avsnitt från Talmud blir storsäljare, och om hur internatskolor lockar med "judisk utbildning".

I ett israeliskt tv-program påstod Sydkoreas ambassadör i Tel Aviv att nästan varje koreansk familj har ett utdrag av Talmud hemma, och i samma program förklarade en koreansk student för tv-reportern att "trots all tid och alla pengar som vi lägger ner

på utbildning i mitt hemland så har endast en enda korean vunnit Nobelpriset. Det retar många av oss, och det gör att vi vill lära oss judarnas hemlighet".

Men trots detta svepte en våg av antisemitism in över landet 2015, förorsakad av en sammanslagning inom Samsung, Sydkoreas största koncern, och riktad mot en amerikansk-judisk investerare, Peter Singer, som då ägde 7 procent av företaget. På Samsungs hemsida visades antisemitiska teckningar som framställde Singer som en kroknäst gam som exploaterade oskyldiga sydkoreaner.

New York Times konstaterade att "ett samhälle kan rymma både filosemitism och judehat, märkligt nog".

Juli 2019: Never Again Action Network demonstrerar i Washington DC.

Den 16 juli 2019 i Washington DC. Det är trettionio grader varmt och lunchtid för kontorsfolket. Ett par hundra personer, främst judar i olika åldrar inklusive flera rabbiner i tallit och kipa, står utanför USA:s tull- och migrationsmyndighet på 12th Street SW. Tio av demonstranterna har satt sig inne i lobbyn och arresteras där. Resten håller upp skyltar med "Never Again for Anyone" för att protestera regeringens interneringsläger vid gränsen till Mexiko.

- Hela mitt liv har jag i synagogor och religionsskolor fått höra om Förintelsen, och alltid med följdfrågan: "Vad skulle du ha gjort om du hade levt då?" Idag har vi tillfälle att svara här och nu, säger Serena Adlerstein, grundare av Never Again Action Network som har arrangerat denna demonstration.

Adlerstein, som är 26 år gammal, startade rörelsen bara någon månad innan demonstrationen i Washington ägde rum. Det hela började med ett inlägg på Facebook där hon uppmanade unga judar att protestera utanför president Donald Trumps interneringsläger under slagordet "Never Again". Inlägget väckte oväntat intresse, och Adlerstein agerade snabbt.

Serena Adlerstein.

Tillsammans med Cosecha, en organisation för papperslösas rättigheter, där Adlerstein jobbar, planerade hon en första aktion. Den ägde rum den 30 juni utanför en interneringsanstalt för migranter i Elizabeth, New Jersey. Uppemot 40 liknande protester organiserades sedan i snabb följd runt om i landet. Att judar öppet tog ställning och använde "aldrig mer" i detta sammanhang skapade rubriker.

VEM ÄGER NEVER AGAIN?

Har det judiska folket copyright på uppmaningen "Never Again!" - och på ordet "koncentrationsläger"?

SARAH CLYNE SUNDBERG rapporterar från en pågående amerikansk debatt - och en pågående amerikansk mobilisering.

Och det var inte alla som tyckte att parallellen var passande; många menade att Never Again enbart bör handla om Förintelsen.

Protesterna växte efter nya rapporter om att små barn hade tagits ifrån sina föräldrar och att migranter hölls bakom ståltrådsstängsel i extrema temperaturer - utan det allra nödvändigaste, som t ex sängar. Den demokratiska kongressledamoten Alexandria Ocasio-Cortez besökte några läger i juni - och kallade dem därefter för "koncentrationsläger".

Alexandria Ocasio-Cortez.

Ett kvarter bortom tull- och migrationsmyndigheten ligger United States Holocaust Museum, som har till uppgift att hålla minnet av förintelsen levande samt

förebygga andra folkmord. Museet fördömde Ocasio-Cortez jämförelse med nazisternas läger.

sker där inne.

Men begreppet "koncentrationsläger" är vad som fick många amerikanska judar att upp-

Men pressmeddelandet fick mothugg. Både judiska och icke-judiska sammanslutningar kritiserade museet och stödde kongressledamoten, bland dem hela 375 Förintelseforskare från olika länder som i ett öppet brev tog avstånd från museets hållning.

-- Personligen har jag ingen bestämd åsikt om vad vi bör kalla dessa läger, bara vi inser vidden av det våld som

FAKTARUTA

Never again. Det var rabbin Meir Kahane som först populariserade uttrycket, i samband med att han grundade Jewish Defence League i New York 1968. Han använde Never Again i en betydligt mer militant mening än vad många idag är vana vid. Rörelsen menade att judar måste börja tillämpa självförsvar, med vapen om nödvändigt, för "aldrig mer ska judar gå som får till slakt".

Uttrycket tappade senare denna militanta klang allteftersom "aldrig mer" blev förknippat med Förintelsehågkomster och med breda antirasistiska manifestationer på 80- och 90-talet.

märksamma denna kamp, säger Adlerstein.

Lägrens existens, de inhumana förhållandena där, och kontroversen kring terminologin har aktualiserat frågan om judarna har ensamrätt på "aldrig mer" och "koncentrationsläger".

I Tredje riket betydde ordet "koncentrationsläger" ett interneringsläger för judar och andra oönskade personer, inte nödvändigtvis ett dödsläger. Men kan det användas i andra sammanhang än just Förintelsen? Och har judarna, med deras kollektiva minne av Förintelsen, ett särskilt ansvar att stå upp emot förtryck av andra folkgrupper?

Ibland påstås det att amerikanska judar har varit oproportionerligt aktiva i olika rörelser för social rättvisa. Å andra sidan finns det gott om judar i USA, både idag och historiskt sett, som är politiskt konservativa och har närmat sig en högersinnad majoritetsposition snarare än att alliera sig med "de andra".

Var står egentligen dagens republikaner?

Deras president kan ses som motsägelsefull ur ett judiskt perspektiv. Hans dotter Ivanka har konverterat till judendo-

men, och hon och hennes man Jared Kushner, barnbarn till Förintelseöverlevare, innehar starka positioner som rådgivare till Trump. Samtidigt har presidenten flörtat med antisemitiska element inom den så kall-

-- Jag kommer från en ortodox bakgrund i Teaneck, New Jersey och gick i skolor som jag skulle beskriva som högerinriktade. Det stöd vi har fått från folk inom den moderna ortodoxa rörelsen har varit både överväldigande och förvånande.

Att judar öppet tog ställning och använde "aldrig mer" i detta sammanhang skapade rubriker. Och inte alla tyckte att parallellen var passande; många menade att Never Again enbart bör handla om Förintelsen.

En annan oväntad Trumpkritiker är ADL, Anti-Defamation League, en underavdelning till B'Nai B'rith med inriktning på att bekämpa antisemitism och andra former av hat.

lade alternativhögern och bland annat talat om "illojala judar".

Detta har väckt starka reaktioner hos många judar.

Att progressiva judar är emot Trump är inte så oväntat. Men han verkar dessutom ha väckt motstånd även i miljöer som mer sällan uttalar sig politiskt. Tidningen Jewish Standard rapporterar från en Never Again-protest i Newark, New Jersey, i oktober i år. Man har intervjuat den 26-årige Jonathan Taubes:

Organisationen har knappast gjort sig känd som vänstervriden, men har nu inte bara kritiserat antisemitiska element inom Trumps administration utan även uttalat sig mot att barn skiljs från sina föräldrar då de tillfångatas vid gränsen – samt mot presidentens rasistiska uttalanden om Ocasio-Cortez och tre andra unga, kvinnliga kongressledamöter, varav två är muslimer.

Kanske är ett skifte på gång i den amerikansk-judiska mittfåran.

Sarah Clyne Sundberg är journalist.

NOAM DOVER & MICHAL CEDERBAUM

A sort of homecoming

7 NOVEMBER – 12 JANUARI, 2020

GALLERI GLAS, NYBROGATAN 34, STOCKHOLM

Den krälände juden, med taggtråd på ryggen, av skulptören Alfred Hrdlicka, på Albertinaplatz i centrala Wien.

WIENS DUBBLA ANSIKTE

Å ena sidan – Wiens blodiga förflutna som kommer till liv med snubbelstenar och minnesmonument, varav ett föreställer en äldre judisk man krälades på gatan.

Å andra sidan – dagens Wien, som trots få judiska invånare verkar ha Europas mest vitala judiska liv, mer blomstrande än både Paris, Berlin och London.

Wienborna vill hellre se sig som offer än förövare. Och

inte alla hälsade Hitler med glädje, när Österrike annekterades i mars 1938. Ändå har bilden av människomassor som står ute efter gatorna med blombuketter etsat sig fast – liksom bilden av skratande Wienbor, när judarna förnedrades genom att tvingas ner på knä för att skura trottoarerna.

För att inte glömma denna händelse finns numera ett konstverk på Albertinaplatz, ett stenkast från Operan, men ändå undanskymt, för att inte störa turister eller musikalskare.

Jag stannar till och drar efter andan, när jag ser skulpturen av Alfred Hrdlicka. En äldre judisk man i skägg och kipa ligger på gatan med ett lidande ansiktsuttryck och krälar på alla fyra, som en del av en större installation, "Monument mot krig och fascism", uppförd år 1991. Just på denna plats begravdes 300 människor levande under ett flyganfall i krigets slutskede. Stommen är gjord av granit från det ökända stenbrottet i Mauthau-

sens koncentrationsläger, och de olika inristade bilderna är inspirerade av foton från båda världskrigen: gasmasker, fastkedjade arbetare, en döende kvinna som föder barn, offer för medicinska experiment.

Avsikten är lovvärd, ett minnesmärke över krigens fasor och nazismens grymheter. Men samtidigt finns något förnedrande i skulpturen av den gamle judiske mannen, med symbolisk taggtråd på ryggen. Här ligger han mitt i Wiens flotta fashionabla centrum och kommer aldrig att få resa sig upp. Aldrig få någon upprättelse. Några av Wiens äldre judar berättar för mig att de undviker att passera här, särskilt de som själva har upplevt Förintelsen.

Aningslösa föräldrar låter ibland sina barn klättra på skulpturens rygg. Någon slår sig ner för att äta en wienerkorv. En dag ser jag vissna blombuketter på ryggen. Här finns spår efter hundar som har urinerat.

Den gamle judiske mannen ligger där han ligger, på alla fyra, och på så sätt kvarstår förnedringen.

ÅR 1938 HADE församlingen runt synagogan på Tempelgasse cirka

200 000 medlemmar. Byggnaden är ett praktverk av samme arkitekt som ritade stora synagogan i Budapest. Endast fyra kolonner återstår.

Drygt 150 000 judar hann fly landet, gränserna var fortfarande öppna i detta tidiga skede, och reste vidare till USA, Australien eller Shanghai.

Över 65 000 kom inte iväg, utan mördades. Vid krigsslutet fanns 850 judar kvar i Wien.

Församlingen växte sakta, inte minst för att staden blev en transitstation för 300 000 flyende ryska judar 1968-89, varav en del blev kvar.

Andra har invandrat från andra länder, många från Israel.

Idag har Wiens judiska församling drygt 7 000 medlemmar.

Ett litet antal, kan man tycka, inte fler än i Stockholm. Ändå talar mycket för att det är Wien som har Europas mest blomstrande judiska liv. Man kan skryta med fyra judiska skolor, sexton böneplatser, tjugo rabbiner, ett äldreboende, ett stort judiskt campus, två judiska muséer, en nyligen återöppnad judisk teater, fem kosherrestauranger och en årlig judisk gatufestival, som äger

Fyra av Wiens 1 100 snubbelstenar.

Man kan fråga sig om Wien av idag ger hopp om ett återuppståndet judiskt liv i Europa, trots växande antisemitism.

Eller är detta endast en sista blomning före den oundvikliga uttunningen, som en glödande höst innan vintern tar över?

rum på torget med det talande namnet Judenplatz.

Vi har den mest utvecklade judiska infrastrukturen i hela Europa, säger Ariel Muzicant och döljer inte sin stolthet. Det är inte alltid storleken som är avgörande.

Muzicant var ordförande i Wiens judiska ortodoxa församling (IKG) 1998-2012, men föddes i Haifa och kom som fyraåring till Österrike med familjen. Han har djupa socialdemokratiska rötter och förklarar att hans och andras nätverkande bland ledan-

de politiker har gjort det möjligt att få tillräckligt med statliga bidrag för att kunna realisera allt detta.

Vi hade under alla år väldigt goda relationer med våra

österrikiska politi-

ker, vi var du och bror, åt luncher tillsammans och kom och gick i stadshuset. Framförallt ville vi satsa på utbildning till "bokens folk". Vi har idag en heltäckande judisk utbildning från arton månaders ålder i förskolan till studenten vid arton år.

Enligt Muzicant visar undersökningar att hela 28 procent av Österrikes befolkning är antisemitisk, alltså nästan en tredjedel. Ändå tror han på en judisk framtid i Europa och särskilt i Wien.

Jag är optimist. Inte för inte är Österrike ett av få europeis-

ka länder som har haft en judisk statsminister, förbundskansler Bruno Kreisky 1970-83.

WIENS JUDISKA MUSEUM är äldst i världen i sitt slag, uppfördes redan år 1895, sponsrat av familjen Rothschild och ligger centralt, ett stenkast från Stephansdomen. Här visas såväl konst av judiska konstnärer som dokument över Wiens judiska historia

I denna fashionabla del av Wien upptäcker jag Toleransediktet från 2 januari 1782, uppspikat på väggen strax bredvid Nationalbiblioteket. Här kan man läsa om att judar nu tillåts bosätta sig i Wien, och om deras rättigheter, skyldigheter och pålagor. Nationalbibliotek bekostades av judiska köpmän liksom den väldiga Karlskyrkan, som vackert speglar sig i en damm. Bröderna Marcus

Judenplatz, torg i centrala Wien. Där ligger stadens Judiska museum...

... och där arrangeras den årliga judiska festivalen med mat, mingel och klezmermusik.

SAMTLIGA FOTON SUSANNE GOTTFARB

och Meyer Hirsch donerade generöst till både kyrkan och biblioteket. Även slottet Schönbrunn kunde byggas med hjälp av judiska donationer.

Dagens storslagna Wien skulle inte se ut som det gör utan sina judiska invånares påtvingade generositet.

På Judenplatz i stadsdelen Leopoldstadt finns en fristående filial till huvudmuséet, Misrahi Haus, uppbyggt kring en synagoga från 1200-talet, som hittades under senare utgrävningar.

Här finns rester av biman, toraskåpet, kvinnoläkaren och hela den östra sidan som vetter mot Jerusalem.

Från denna medeltida värld stiger jag rakt ut i en judisk gatufestival. En scen är uppbyggd mitt på torget framför Förintelsemonumentet, och klezmerband avlöser

varandra, medan barn jagar ballonger och vuxna, ortodoxa och sekulära, handlar i stånden, äter falafel och hummus.

ETT PAR KVARTER längre bort ligger stadens enda bevarade synagoga från före kriget på Seitenstettengasse; alla övriga 93 förstördes av nazisterna. År 1981 utsattes även denna för ett attentat, av palestinska terrorister, som sköt med maskingevär och kastade in handgranater mitt under en bar mitsva-ceremoni. Två dog och trettio skadades.

Från synagogan går jag runt hörnet och stiger in på Alef-Alef, en av stadens många kosherrestauranger. Det är fredagskväll och ett livligt shabbatfirande – knökfullt, högljutt, stimmigt och glatt. Hela sällskap, familjer med barn och unga par, sitter uppklädda vid

långbord med vita linnedukar, och med gyllengula challebröd vid varje kuvert. Kyparna springer runt med svett i pannorna. Fat med rökt lax, gefillte fish, finhackade sallader, röror, soppa med kneidlach, kyckling och schnitzel serveras. Man sjunger, skrattar och diskuterar. Några ungdomar har tröttnat på den utdragna måltiden och dragit sig undan till småbord där de spelar brädspel.

Något liknande har jag aldrig upplevt i Europa.

Jag tänker att så här måste det ha sett ut en gång i tiden, före andra världskriget.

Man kan slutligen fråga sig om Wien av idag ger hopp om återuppståndet judiskt liv i Europa, trots växande antisemitism.

Eller är detta endast en sista blomning före den oundvikliga uttunningen, som en glödande höst innan vintern tar över?

Suzanne Gottfarb är journalist.

VARJE BARN I ISRAEL, SKA KUNNA ÄTA SIG MÄTT VARJE DAG OCH FÅ EN TRYGG UPPVÄXT

HJÄLP BARNEN MED MAT INFÖR CHANUKKAH – SPRID LJUS OCH GLÄDJE MED EN GÅVA TILL VÅRA BARN

Vart tredje barn i Israel lever i fattigdom. **Ditt stöd gör skillnad.** I WIZO arbetar vi dagligen för att ge våra barn och ungdomar allt, som är viktigt för att kunna växa och utvecklas. Inför chanukkah är behovet av glädje och mat extra stort. För många erbjuder WIZO det enda lagade målet, som barnet och familjen får under dessa dagar. **Hungern tar inte helgledigt!**

WWW.WIZO.SE

WIZO önskar alla en ljus och glädjefylld chanukkah

STÖD OSS!

Vänligen ange namn och NHK (No Hungry Kids)

BG 855-9288, Swish 1232 587 442

Tack för din gåva!

Resenären

Huvudpersonen tillbringar veckor på tåg, reser kors och tvärs genom Tyskland, för att finna en flyktväg, med 350 000 tyska mark tryckta tätt intill sig.

ETIENNE GLASER har läst "en trovärdig helvetesvandring".

Den 29 oktober 1942 är fartyget Abosso på väg från Australien till England. Ombord finns den tyska juden Ulrich Boschwitz, som flydde från sitt hemland 1935.

Han är 27 år gammal, och reser med avsikt att ansluta sig till den engelska armén.

Med sig har han manuskriptet till Resenären, som redan har utgivits på engelska, och som han arbetar vidare på under färden, för att förbättra det som han hoppas ska bli en tysk utgåva.

Men Abosso upptäcks av en tysk ubåt, torpederas och sjunker till botten – med Boschwitz, hans manuskript och samtliga 361 passagerare.

Inte förrän 2015 hittar man originalmanuskriptet, och nu kommer romanen i svensk översättning.

Huvudpersonen, Otto Silbermann, är en judisk affärsman i Berlin, förmögen och väletablerad, med stor våning, tjänstefolk och en arisk hustru. Tidigt möter vi hans affärskompanjon, den nazistiska partimedlemmen Becker, som är i färd med att lura av Silbermann hela företaget och allt hans kapital.

Längre fram, under Kristallnatten 1938, tar sig en grupp

unga entusiastiska män in i Silbermanns lägenhet, slår ner dem som ställer sig i vägen, krossar inredningen och jagar juden, som lyckas undkomma via kökstrappan och innergården.

Boschwitz skildrar sedan hur Silbermann lyckas återfå en del av sitt kapital, och hur han där efter försöker hitta ett sätt att ta sig ut ur Tyskland, vilket är förbjudet – och visar sig vara omöjligt. Han tillbringar de följande veckorna på tåg, reser kors och tvärs genom landet, för att finna en flyktväg – med sin portfölj med 350 000 tyska mark tätt tryckt intill sig. Hopp förvandlas till chock och förvirring, och läsaren tvingas följa med på en trovärdig helvetesvandring.

Resenären är en påhittad historia med diktade figurer, men den ligger tätt över det som faktiskt skedde, över dem som fick det att äga rum, dem som utsattes och dem som blev vittne till den dagliga katastrofen, så tätt att jag läser fiktionen som en hjärtsliktande dokumentär rapport från en vardag som inte skulle kunna vara möjlig.

Men som var det.

ROMANEN TAR AVSTAMP i Kristallnatten 1938 och kan ses som en ung judes försök att skildra och förstå en verklighet som för

honom framstår som obegriplig.

En europeisk regering gör det till lag och plikt att identifiera, förolämpa, skada och rånmörda en viss del av sin befolkning.

Boschwitz låter oss följa den inte odelat sympatiske affärsmannen Silbermann när han upptäcker att han har blivit rättslös, från att ha varit en självklar medborgare, och en lyckad sådan. Han tvingas fly för sitt liv, från patriotiska ungdomar med järnrör, mellan flinande åskådare och förbi civilklädda polisspioner.

Dörrarna slår igen runt honom, den ena efter den andra.

Resenären verkar till en början enkel i sin människoskildring, nästan platt, men ter sig sedan mer nyanserad och sammanfattad. Allteftersom historien blir mer oförutsägbart och spännande djupnar skildringen av Silbermann och av de människor som flimrar förbi.

Trots berättelsens mörker finns i romanen ett mått av mänsklig tillit, som efterlämnar ett eko hos denna läsare.

COPYRIGHT/FOTOGRAF: COURTESY OF THE LEO BAECK INSTITUTE

Etienne Glaser
regissör och
skådespelare

Bonniers barnbarn

Bokförläggare Gerard Bonnier (1917-1987) ligger på Judiska församlingens begravningsplats i norra Stockholm och var den sista "riktiga" juden i släkten. På hans grav placeras då och då stenar; hans ättlingar upprätthåller den judiska traditionen att på så vis hedra en bortgången.

FOTO UPPSALA UNIVERSITET

Men detta är en av få judiska traditioner som består i familjen Bonnier, vars judiskhet är ett omdiskuterat ämne, inte minst på internet, där man ofta tar upp släktens medieägarskap, förmögenhet och judiska rötter.

Gerard, vars farfarsfar grundade Albert Bonniers förlag, kan ses som den sista "riktiga" juden i släkten. Han var medlem i församlingen och röstade i valen, men det hem han skapade med sin icke-judiska hustru präglades inte av religion.

Vad lever kvar av det judiska? Krönikan har träffat tre av Gerards barnbarn – kusinerna Anna, Anton och Isak

1. Anton Bonnier, 38. Forskar i antikens kultur och samhällsliv vid Uppsala universitetet.

- Hur ser min relation till det judiska ut? En oerhört komplex fråga, säger han när vi möts på ett kafé i Vasastan i Stockholm.

- Jag var väldigt liten när jag fick veta att vår familj har judisk bakgrund, så det har alltid funnits med mig. Samtidigt har min pappa (bokförläggare Karl Otto

Bonnier) varit en hyperateist. Allt som hade med religion att göra var bara konstigt för honom.

Anton själv blev intresserad av religion som barn och har periodvis funderat på att ta till sig det judiska.

- Ett tag var jag inne på att konvertera, men jag konfirmerade mig sedan i Svenska Kyrkan, bara för att testa. Senare läste jag på om katolicismen för jag tyckte det var spännande med alla ritualer. Idag har jag svårt att anamma idén om religion, men just judendomen handlar ju också om det historiska, om rötterna.

Som vuxen har han förkovrat sig i Bonniers familjehistoria och målar upp en detaljrik bild av släktträdet. Det är bitvis svårt att hänga med när han berättar om alla förgreningar runtom i Sverige, Europa och USA, men den värme och stolthet han känner för sina judiska rötter är uppenbar.

- Jag är ju inte jude, men den judiska historien är viktig för mig, så jag har väl någon form av judisk identitet ändå – och

kan ibland känna att jag har gått miste om något genom att inte ha fått med mig judiska traditioner hemifrån. Framförallt tänker jag att om jag otvetydigt identifierade mig som jude, då hade det varit enklare att hantera antisemitismen och hoten som riktas mot släkten, om än inte mot mig personligen.

Hur menar du?

- Jo, då hade det inte funnits någon ambivalens kring min judiska identitet. Som det är nu är det svårt att hantera konspirationsteorierna och anklagelserna som handlar om att Bonnier är en judisk släkt med en sionistisk agenda. Vi lever ju inte som judar. Min mamma är inte judinna. Vi är inte medlemmar i Judiska församlingen. Vi går inte i synagogan. Vi firar jul och påsk.

- Samtidigt blir det fel om jag bemöter konspirationsteorierna med att förneka att vi är judar. En sådan förnekelse vore en bekräftelse på att det är en anklagelse att bli kallad för jude, som om det vore något negativt som bör motbevisas när det i själva verket är något positivt.

Han har sedan länge lagt tankarna på konvertering bakom sig, men funderingarna kring det judiska arvet och hur det ska förmedlas vidare har blivit aktuella för både honom och hans hustru, i och med att de blivit föräldrar. Barnen är sju och fyra år gam-

la, och det judiska ligger ännu längre bort för dem, förklarar han, men när han tar med dem till den judiska begravningsplatsen för att lägga stenar på farfar Gerards grav, då blir det tillfälle att berätta.

2. Anna Rantala Bonnier, 36. Socialsekreterare inom relationsvårdsteamet på socialtjänsten i Rinkeby Kista och politiskt aktiv inom Fi.

Vad innebär det att vara en Bonnier? Jag ställer frågan när vi ses i Kista under Annas lunchrast.

- Ja, jag har ju aldrig varit någon annan! Jag har heller aldrig funderat på att göra mig av med namnet Bonnier. Det väcker självklart reaktioner, men främst handlar det om nyfikenhet. Det är framförallt företaget Bonnier folk tänker på när de hör mitt namn – och inte det judiska.

- Det som har varit negativt med att bära namnet Bonnier

är att det florerar antisemitiska konspirationsteorier om släkten, fördomar som handlar om judar, makt, pengar och media.

- Jag har själv bara upplevt det någon enstaka gång, men släktingar som har varit mer publika, som min pappa, är ju omskrivna på olika internetsidor.

Hon är prästdotter. Hennes pappa, Åke Bonnier, var tidigt ute med att arrangera interreligiösa samtal. I slutet av nittio-talet höll han gemensam andakt tillsammans med imamen Abd al Haqq Kielan och kantor Maynard Gerber.

- Jag konfirmerades och var aktiv i Svenska Kyrkan som tonåring, men sedan började jag fundera mer på min tro, och då låg det judiska närmast. Jag minns att jag läste en introduktionsbok till judendomen som hette L'chaim, Till livet, och när jag var 20 stu-

FOTO JOHN GUDHED

REPORTAGE

Slakten Bonnier

FOTO: KARL CAROR

Gerard och Elisabeth Bonniers gravsten på Norra begravningsplatsen i Stockholm

derade jag hebreiska en termin på Judiska centret.

Fastän det kristna präglade hemmet fanns där också judiska inslag.

-Det sitter faktiskt en mesosa hemma hos mina föräldrar, men inte vid dörrposten utan på en vägg. De har mycket nära judiska vänner så under barndomen har jag varit med och firat både shabat och sukkot samt varit gäst på barmitzva-fester. Vi reste runt i Israel med guide som barn och lärde oss både om det kristna och det judiska.

- Jag kan inte göra anspråk på att vara judinna, men har heller inget behov att värja mig mot påståenden om att jag är det.

Tvärtom brukar jag ta det som en komplimang! Jag vet inte varför, men för mig finns inget negativt kopplat till det judiska.

Samtidigt har hon varit medveten om ett mörker kring de judiska rötterna.

- Det sades tidigt till mig att om Hitler hade kommit till Sverige så kanske vi inte hade funnits. Det där har satt sig, och fastän jag reagerar starkt på all form av rasism så väcker antisemitism särskilt starka känslor hos mig.

Hon har upplevt att antisemitismen inte tas på lika stort allvar som annan form av rasism, särskilt inom de politiska kretsar hon rör sig i.

- Det är en sorg för mig att den breda vänstern inte har klarat av att hålla rent mot antisemitism.

Som kusinen Anton har Anna tagit med sina barn, som är fem och två år gamla, till farfadern Gerards grav för att placera ste-

nar där, och hon funderar på hur hon ska förmedla slakten Bonniers judiska historia.

- Jag skulle vilja ge det vidare, men har inte riktigt kommit på hur. Barnen heter Lilith och Elia, men Anna har inte har valt namnen för att de är judiska och bibliska, utan för att de är vackra – och för att det, i dotterns fall, finns en feministisk koppling.

- Men såklart kommer de att få frågor om sina för- och efternamn när de blir äldre, och då pratar jag med dem om namnens betydelse – och om vad det innebär att folk frågar.

3. Isak Sidenbladh, 39. Bokhandlare i Boston.

- Jag började fundera på att konvertera redan i tonåren, och i tjugårsåldern var slaktens judiska rötter något jag pratade mycket om med mina jämnåriga kusiner, säger Isak Sidenbladh när vi hörs på telefon. Han har bott i USA sedan 2010 och driver en bok-

handel tillsammans med sin hustru, vars far föddes som jude men blev kristen i 40-årsåldern.

- Vi började prata om att konvertera för sju år sedan – samtidigt som vi funderade på att skaffa barn. För min hustru var det viktigt att ha något etiskt system att uppfostra barnen i, och vi kände båda att vi ville komma i kontakt med vår judiska bakgrund.

Han beskriver släkten Bonnier som "en judisk familj som inte är så judisk".

- Många i familjen betraktar inte släkten som judisk, men omvärlden gör definitivt det. Jag har aldrig känt att jag eller familjen bör ta avstånd från det judiska. Jag önskar snarare att min familj hade fokuserat på att vi är en judisk släkt, även om jag nog är den enda som går till synagogan och firar det judiska nyåret och annat sådant.

Några år innan flytten till USA blev Isaks mamma, bokförläggare Eva Bonnier, medlem i Judiska församlingen.

- Min mamma fick ingen judisk uppfostran, trots att hennes far var jude, och att gå med i församlingen var hennes sätt att erkänna att hon kommer från en judisk familj. Men jag kan önska att hon

FOTO PRIVAT

också på något sätt hade infogat det judiska i min barndom.

Det var det amerikanska valresultatet 2016 som fick Isak och hustrun att slutligen bestämma sig för att konvertera.

- Donald Trump drev en rätt så antisemitisk kampanj och flörtade med nynazister, menar Isak som berättar att han efter valet pratade med en ortodox vän som uppmanade honom att konvertera.

- Min vän sa åt mig att det behövs fler judar nu, och när min hustru blev gravid fick vi bråttom. Det var viktigt för oss att slutföra konverteringen innan vår sons födelse. Vi hann precis. I maj förra året var det klart, och Erik föddes i juli.

Eftersom Isak bär sin fars efternamn har han inte behövt hantera reaktioner på sin familjekoppling, men har ändå blivit påverkad när familjemedlemmar utsatts för antisemitiska

påhopp.

- Jag kommer ihåg många gånger då mamma blev nämnd av Radio Islam, och det var upprörande, men tack gode Gud har jag själv aldrig utsatts för antisemitism.

Han berättar att frågan om huruvida familjen ska identifiera sig som judisk eller

inte har kommit upp flera gånger under släktträffar.

- För många är det judiska en vag del av släkthistorien och inte något levande, men jag anser att det finns starka judiska drag i vår släkt. Judendomen har fokus på det skrivna ordet, på konstant dialog och på diskussion. Allt det lever kvar hos oss, även om inte alla familjemedlemmar skulle karaktärisera de släktdragen som judiska.

Utöver det judiska arvet är Isak också mån om att förmedla svensk kultur till sin son. I somras reste hela familjen till Sverige för att fira midsommar.

- Det svenska är fortfarande viktigt för mig, men ifråga om religiösa traditioner gäller det judiska. Ja, med undantag för lucia, som vi gärna vill fira, men är klivna kring om det är ok. Fast i vintras fick Erik i alla fall vara med om sin första lucia!

Faktaruta

Enligt legenden var demonen Lilith Adams första hustru. Hon blev bannlyst från Edens lustgård efter att ha vägrat att underkasta sig sin man, och har sedan 60-talet använts som judisk feministisk ikon.

Nathalie Rothschild är journalist.

Två rapporter från Finland

Nyligen har två böcker från den lilla judiska svenskspråkiga minoriteten i Helsingfors publicerats, den ena en självbiografi av journalisten Eva Odrischinsky, den andra diplomaten René Nybergs biografi om sin mamma, Fanny Feige.

AFTON torsdagen den 25 november 1937 kl 20 i Judiska Samskolans festsal. Ämne: BLANDÄKTENSKAP. Referent: Rabbin Dr. S. Federbusch. Ungdomens närvaro nödvändig.

När Nyberg berättar om de viktiga banden mellan Fanny Feige Nyberg i Helsingfors och hennes kusin Mascha Tokazier Jungman

i Riga glider de känsloladdade breven och besöken över i en välinformerad och välskriven historia om de baltiska staterna före, under och efter

det sovjetiska styret. Författaren skriver känsligt om två ensamma kusiner. Hans mamma levde fullständigt utstött från sin familj, och kusinen Mascha var isolerad på grund av det sovjetiska godtycket. Staten beordrade familjen att gång på gång flytta till nya platser, och överallt var Jungmans nyanlända främlingar.

Boken är fascinerande, inte minst för all kunskap den rymmer, och då speciellt om de baltiska judarna.

I en bok skriven i hennes nuvarande hemstad, Jerusalem, visar Odrischinsky upp en annan bild än Nyberg. Han berättar om 30- och 40-talet, hon om sent

50-tal fram till tidigt 80-tal. Men även där är fokus på föräldrarna; författarens mamma var den svensktalande flickan från Stockholmsfamiljen Birnik, pappan den finsktalande pojken från Viborg.

Det är en mycket läsbar och ofta rolig text – full av kraft, humor och självironi. Huvudpersonen testar sin judiska identitet, och hamnar ibland i säng med oväntade partners, som till exempel en PLO-ledare, som beskrivs med både misstänksamhet och lockelse. Hon upplever många likheter, som att bägge besitter en passionerad intensitet.

Familjen gestaltas på ett sympatiskt sätt, med många ”meshugaser”, egenheter som ibland sårade henne. Pappa, mamma, bror och farbror Petja sveper in henne i kärlek, humor och krav. De avslutande passagerna är de mest gripande: pappans och mammans upprörande död, farbroderns smärtsamma död och broderns, onämnda, död. Boken är tillägnad hans minne.

Humor och upptåg griper tag i läsaren med hjälp av ett melankoliskt tonläge som inte enbart handlar om att författarens ungdom har försvunnit. Därutöver kan man känna av bristen på avslut, obesvarade frågor och frustrerat hopp.

Översättning av Agneta Sederowsky

Huvudpersonen testar sin judiska identitet, och hamnar ibland i säng med oväntade partners, som till exempel en PLO-ledare, som beskrivs med både misstänksamhet och lockelse. Med honom upplever hon många likheter, som att bägge besitter en passionerad intensitet.

Hon ingick i familjen Tokazier, och hennes tre bröder var välkända idrottsmän: två tyngdlyftare och en elitlöpare. Den senare berövades sin vinst i ett nationellt mästerskap på stadion i Helsingfors 1938, och gavs istället en fjärde plats. Först 75 år senare återfick han sin seger, av Finlands friidrottsförbund.

Nyberg återger med smärta hur hans mamma drevs iväg från sin familj när hon gifte sig med författarens icke-judiska pappa. Tidsandan var en annan. Bland bokens foton finns en affisch med följande text:

Den judiska allmänheten inbjudes härmed till en DISKUSSIONS-

Galit Hasan-Rokem är folkklorist.

Om hur vi kan gå närkamp med det fasansfulla, och samtidigt erfara ”att det finns ett liv som väntar därute, ett liv som ska levas hur tungt minnet av Förintelsen än är”.

En gång för länge sedan frågade jag min mamma om det har kommit något gott ur Förintelsen. Hon behövde inte fundera länge: Utan Hitler hade vi inte haft Israel!

Det verkar vara en liknande tanke som har format ”minnesvägen” över Förintelsen i Stockholm. Den börjar med Kirsten Ortweds utspridda svarta, fallna gravstenar, eller om det är brända järnvägsvagnar, ute på Raoul Wallenbergs torg, leder sedan via järnvägsspår in mot synagogan och vidare längs en trång gång med namn på mördade judar med anknytning till Sverige.

Efter denna sorgemarsch kommer vi så äntligen ut i ljuset där staten Israel väntar i form av en menorastake.

Det är samma dramaturgi som Israel har skapat kring högtidsdagarna för Förintelsen och statens tillblivelse, en trestegsraket: Först kommer Förintelsen, Jom Hashoa, därpå Jom Hazikaron, minnesdagen över de fallna i krig sedan 1948, varpå det hela mynnar ut i Jom Hatzmaut, Israels självständighetsdag. Mamma hade nog varit nöjd med den följden, men jag tycker att det är att ge Förintelsen en mening, nästan en avsikt, som den inte har.

Ändå måste vi minnas. Hur gör vi då för att inte rättfärdiga någras lidande med att andra fått en fristad? När jag en kall och regnig novemberdag besöker Minnesmärket över de deporterade på Île de la Cité, beläget i Paris mest prestigefulla omgivning och granne med Notre Dame, då ser jag ett annat förhållningssätt. Här leds jag genom en brant, smal trappa ner i ett närmast totalt tillslutet granitfort,

endast ett gallerförsatt fönster nere på botten tillåter att jag dimmigt kan blicka ut mot Seine. Jag föreställer mig att det var den ”utsikt” som bjöds på galärer och slavskepp, och från järnvägsvagnarna på väg till dödsfabrikerna.

Sedan vänder jag mig helt om och tar mig genom en smal öppning in till ett avlångt rum, en grav, där hundratusentals stjärnor blinkar och blänker bakom en stängd järngrind, till minne av alla de offer som nazismen skördade i Frankrike. För att sedan komma därifrån måste jag ta mig ut genom samma trånga öppning –

nu närmast en födelsepassage – och uppför samma branta trappa. Så äntligen blir det ljus omkring mig igen, Parishimlen öppnar sig, även när den är grå som denna dag, och jag kan åter andas.

Här finns ingen mening, inget rättfärdigande, ingen avsikt. Det är befriande men inte tömt på betydelser; jag lämnas med en stark känsla av övergivenhet, av Förintelsens svärgripbarhet, av onskans meningslöshet.

Fast sedan kommer jag att tänka på att det i Stockholm går att vandra ”minnesstigen” åt motsatt håll, så att den börjar med meno-

rastaken och via namnen på mördade slutar hos de liggande, svarta stenarna. Där väntar vatten och himmel, en vandring från det förflutnas mörker till den öppna och oskrivna framtiden.

Och då ger det – paradoxalt – ett slags mening åt hela minnesmärket: Att det finns ett liv som väntar därute, ett liv som ska levas hur tungt minnet av Förintelsen än är. Det tror jag mamma hade hållit med om.

*”Det går att vandra
”minnesstigen”
i Stockholm åt
motsatt håll, så
att den börjar med
namnen på de
mördade och slutar
hos de liggande,
svarta stenarna vid
Nybroplan.”*

FOTO CATO LEIN

STIFTELSEN CLAS GROSCHINSKYS MINNESFOND

delar för 59:e året ut bidrag
till social verksamhet och forskningsanslag.

SOCIAL VERKSAMHET OCH SOCIALT UTVECKLINGSARBETE

Bidrag ges endast till institutioner och organisationer.
Bidrag kan inte lämnas till enskilda privatpersoner. Bidrag
sökts genom ifyllande av därför avsedd ansökningsblankett.

Bidrag kan sökas för aktiviteter som:

- Främjar vård och uppfostran av barn.
- Bereder undervisning och utbildning för barn och ungdom.
- Utövar hjälpverksamhet bland behövande ålderstigna och sjuka.

Ansökningsblanketter kan laddas ned
från och med den 20 november 2019 på
www.groschinsky.org

FORSKNINGSANSLAG UTDELAS TILL:

- Forskare inom medicin
- Forskare inom social- och beteendevetenskap samt för utvecklingsarbete inom dessa områden. För denna forskargrupp kan även stipendier tilldelas.

All information om forskningsanslag/stipendier,
ansökningsblanketter och villkor för anslag/stipendier finns
på vår hemsida www.groschinsky.org från och med
den 20 november 2019.

Ansökningshandlingar skall vara oss tillhanda senast den
1 februari 2019. Endast de som tilldelas bidrag informeras
om utfallet på respektive ansökan senast 31 januari 2020.

Sök projektbidrag

Den 25 februari 2020 öppnar vi
för ansökningar från judiska och
övriga nationella minoriteters
kulturaktörer som vill stärka,
utveckla eller synliggöra den
egna kulturen och kulturarvet.

Du kan söka projektbidrag för
stora och små tidsbegränsade
projekt. Ansökningsomgången är
öppen 25 februari–24 mars 2020.

www.kulturradet.se/nm

KULTURRÅDET

Allan Stutzinsky
ADVOKAT

Mobil 070-517 20 43

E-post: allan.stutzinsky@advokatfirmansjs.se

Advokatfirman SJS KB,
Kristinelundsg. 16, 411 37 Göteborg
Tel 031-708 59 90
www.advokatfirmansjs.se

Advokatfirman SJS
Smedberg
Johansson
Stutzinsky

K U S I N E R

Han hade inte tänkt berätta, men strax efter kriget mötte hans mamma och hennes två systrar sin kusin i uppsamlingslägret.

Kusinen var ett barn, bara femton år. Han hade arbetat vid gaskamrarna. Femton år gammal.

”Ingen vet om det, förstår du? Inga register, inga institut...”

Jag nickar.

Kusinen reste till Amerika. De tre systrarna åkte hem.

Hur kan ni återvända till ett land som har gjort detta mot er? ropade kusinen.

Men vart skulle de annars ta vägen? Alla andra var ju döda, mamma, pappa, lillebror...

Tillbaka i Ungern bodde systrarna hela livet på gångavstånd från varandra.

Under många år hörde de inget från kusinen i Amerika.

De fick varsitt barn. En snäll pojke, en stygg pojke och så en flicka.

Så kom beskedet, en dag. En dag bakom järnridån.

De skulle få ett samtal. *Ett telefonsamtal.* De grubblade. Vem?

De väntade. När?

En morgon på brusig linje undrade kusinen i Amerika hur de tre systrarna mädde.

Jo, tack bra.

Har ni barn? Ja.

Hur många? Varsitt.

Bra, svarade han. Jag skickar sprutor...

Det var sommaren 1953, och alla var livrädda för polio. ”Men efter det där det behövde jag och mina kusiner inte längre sitta under flygeln, skräckslagna för smitta. Jag skulle fylla sex år, och första september började skolan...”

Han vände sig mot flygplansfönstret. Därnere var världen uppdelad i rutor: grön, brunt, svart. Mellan dem hade någon lagt vägar, och vi kunde se hus där människor ännu inte hade gått och lagt sig.

Karin Brygger

KOSCHER SLAKT

Sverige

Kanske är det en svår avvägning.
Vilka har mest behov av skydd?

Sveriges kor, får och getter – eller
Sveriges judar?

Varför kan vi inte slakta på kosher
vis, när man utan problem gör det i
Frankrike, England och USA?

DAVID FINER har talat med en
veterinär, en historiker, en rabbin –
och en butikschef.

Sverige: Koscher är inte kosher

Enligt rabbin Ute Steyer störsig ett växande antal judar på att man fortfarande inte tillåter kosher slakt i Sverige.

- Jag tror att många har blivit känsligare för orättvisan i detta, samtidigt som fler vill hålla kosher. I församlingen i Stockholm finns alla schatteringar. Vissa köper vanligt kött till vardags, men vill ha kosher till helgdagarna.

Ingrid Lomfors, historiker och chef för Forum för levande historia, tycker det är viktigt att kunna köpa kosher kött:

- Det är en central del av en tusenårig tradition, och grundläggande för vår kollektiva judiska identi-

tet. Att Sverige fortfarande inte tillåter kosher slakt tror jag vilar på okunskap och fördomar, och det strider mot religionsfriheten.

Butiken Kosherian i Stockholm importerar kött och kycklingprodukter från Frankrike, nötkött från Holland och kyckling från England.

- Vi säljer både till privatpersoner och institutioner, och ökar vår försäljning särskilt inför de judiska högtiderna, säger Benny Rung, som driver butiken tillsammans med Jan-Erik Blecher.

Om den svenska slaktlagen från 1937 säger han kort och gott: Den är felaktig – och ett utslag av antisemitism.

Lagen gäller inte förbud mot kosher slakt utan omfattar förbud mot "att slakta djur genom avblodning utan föregående bedövning". Andra europeiska länder med liknande förbud mot slakt utan bedövning är Nederländerna, Norge, Finland, Schweiz, Danmark, Island och belgiska Vallonien.

Judar och muslimer har länge velat upphäva förbudet i Sverige, och frågan har också utretts flera gånger. Men kontroversen består. Parterna är oense. Den officiella

svenska hållningen är att lagen kom till för att skydda djuren. Judiska församlingar och organisationer däremot menar att drivkraften bakom var antisemitism.

Ute Steyer jämför med situationen i USA, Storbritannien och Frankrike, där myndigheterna accepterar kosher slakt.

- I Amerika är det en icke-fråga. Där skulle ingen ens komma på idén att förbjuda kosher slakt.

SVENSKA MYNDIGHETER HAR en annan hållning och menar att slakt utan bedövning medför mer lidande för djuren.

- All form av slakt förorsakar lidande och smärta för djuren, säger Ingrid Lomfors. Men vad jag förstår är kosher slakt inte mer inhumant än annan slakt. Tvärtom, judisk tradition tillåter inte industriell slakt, utan varje djur måste behandlas individuellt.

Som Ute Steyer ser det är rätt utförd kosher slakt i sig en form av bedövning:

- Koscherslaktare är ett specialiserat yrke som kräver lång träning. Det är ingen industriell hantering utan "ett handarbete", där slaktaren skär ett snitt med en

rakbladsvass kniv igenom bland annat båda halspulsådror hos exempelvis nötdjur. Det uppstår

KOSCHER SLAKT

Sverige

FOTO KARL GABOR

Koscherslaktat kött, importerat från England, till salu i Kosherian i Bajit i Stockholm.

FOTO KARL GABOR

ett akut blodtrycksfall i hjärnan, och djuret förlorar medvetandet inom två till tre sekunder.

Smärtfrihet garanteras inte av vanliga bedövningsmetoder, menar hon.

- Bedövningar med konventio-

nella metoder som bultpistol för nötdjur och gasning eller elektricitet av fjäderfä är oftast mycket stressfyllda för djuren och fungerar inte alltid. Vissa tjurar med dubbla pannben förlamas bara av bultpistolen.

Veterinär Lotta Berg är professor vid Institutionen för husdjurens miljö och hälsa, vid Lantbruksuniversitetet i Skara. Hon håller inte med:

- Bultpistolbedövning, korrekt utförd, ger ögonblicklig medvetslöshet. Om man slår ut hjärnan, kan djuret inte registrera smärta eller känna stress; det kan inte känna något alls. Det är korrekt att äldre tjurar har kraftigare pannben, men inte dubbla, och då anpassar man vapen och ammunition, som finns i olika grovlek. Men ingen bedövningsmetod fungerar hundra procentigt vid första försöket på alla djur. Trots utbildad och kompetent personal visar studier att enstaka procent ändå inte blir

fullgott bedövade.

- Numera går det att noggrant och utan ingrepp mäta djurs medvetandegrad och därmed indirekt deras smärtupplevelser. Här finns inget utrymme för tyckande, menar Lotta Berg.

- Vid slakt utan bedövning kan

det från snittet genom halsen till medvetlöshet ta från 15 sekunder för får och normalt 30-60 sekunder för nötkreatur men i sämsta fall upp till 6-8 minuter. Detta är entydigt visat och belagt på många ställen i modern forskning, där man mätt djurens hjärnaktivitet. Kniven kommer inte alltid åt de mindre, parallella artärer som ligger gömda vid halskotpelaren – det gäller främst nötkreatur – och då blir inte djuret medvetslöst med en gång.

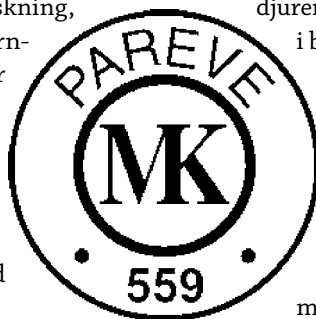
- Dessutom kan både konventionell slakt och kosherslakt göras dåligt, och då kan det ta ännu längre tid. Vårt svenska djurskydd kräver därför att djuren är bedövade. Där är forskarna ense, men inte alla religiösa grupper. Därför är det fortfarande kontroversiellt.

ribranschen och olika myndigheter.

Men ingen enighet kunde uppnås, och båda dessa rapporter lades därefter till handlingarna. Fast Lotta Berg är inte besviken:

- Jag känner mig nöjd med att vi gjorde en seriös, självständig utredning med hänsyn till då känd kunskap. Vi kom så långt som det var möjligt ur vetenskaplig synvinkel. Sedan är det i slutändan en politisk fråga, som hanteras olika världen över. EU har lämnat upp till respektive regeringar att göra en avvägning mellan skyddet av den religiösa aspekten och skyddet av djuren.

- Här kan religiösa grupper vara olika framgångsrika i sina krav. I Sverige ses djuren som den svagare parten och i behov av störst skydd.

Så sent som 2018 avslog miljö- och jordbruksutskottet en centerpartistisk motion om att tillåta kosher slakt i Sverige. Samtidigt gick utskottet emot motioner om importförbud av

kött från djur som har

slaktats utan bedövning. Med andra ord: det ska gå att äta kosher kött i Sverige, även om slaktmetoden anses förorsaka extra lidande och därför är förbjuden.

David Finer är journalist.

År 2004 och 2006 gav regeringen i uppdrag åt Jordbruksdepartementet att utreda frågan. I samband därmed träffade utredarna muslimska och judiska företrädare, representanter för djurskyddet, slakte-

FAKTARUTA

Koscher slakt. Metoden avbildades för 3 000 år sedan i Egypten, har sedan dess anammats av judar och muslimer och noga beskrivits i deras heliga skrifter. Där framgår att själen hos ett djur finns i blodet, och eftersom själen inte får ätas måste djuren först avblodas. Hygieniska synpunkter på avblodning kom långt senare.

Även konventionell slakt har genom tiderna skett genom att halsen skärs av och djuret avblodas. Bedövning, dvs att djuret först görs medvetslöst, har tagits i bruk i större skala först under det sena 1800-talet.

Judisk slakt får bara förekomma på en ren plats och inte iaktas av andra djur. Djuret (nötkreatur, får och get) får inte vara bedövat. En auktoriserad, yrkesutbildad judisk ortodox slaktare (shochet) skär i en enda rörelse genom flera strukturer, bland annat djurets halspulsådror, som förser hjärnan med syrerikt blod. Detta utförs med en speciell kniv, som är rakbladsvass, vilket kontrolleras mellan varje användning.

I Sverige är det sedan 1937 förbjudet att slakta nötdjur, får, getter och grisar utan föregående bedövning – och sedan 1989 också fjäderfä. Bedövningsmetoderna varierar och omfattar bultpistol, kulvapen, elektricitet och koldioxid.

Daniel Rock får utmärkelse av Sharing Alpha

Hjertas rådgivare Daniel Rock har även i år fått en fin utmärkelse av rankingbolaget Sharing Alpha. I en värld av några tusen förvaltare tillhör han de tio procent bästa förvaltarna enligt Sharing Alphas ranking:

Fund selection ranking: Top decile

Välkommen till Hjerta Stockholm - Nybrogatan 6!

Minimum 5 MSEK

Daniel Rock

Investeringsrådgivning och
Förmögenhetsplanering

Europeiska Investeringsrådgivarna AB
Nybrogatan 6, Stockholm, Tel 08 5460 1715
daniel.rock@bluewin.ch

Välkommen hem!

Vi värnar om livets olika skeenden. För våra äldre kan vi erbjuda ett bekvämt äldreboende eller ett seniorboende i moderna lägenheter.

Förutom ett tryggt boende i en stimulerande miljö finns här även den sociala samvaron och möjligheter till god mat. Allt för att du skall känna dig som hemma.

Vill du veta mer om oss, kontakta Ulla Rosenberg på telefon 031-741 15 44 eller besök vår hemsida www.nbhemmet.se

NEUBERGHSKA BAMBERGERSKA
ÄLDREBOENDET
GÖTEBORG

optica

Glasögon
Kontaklinser
Solglasögon
Kikare

Kullagatan 12 | Väla Köpcentrum
Helsingborg
Tel 042-213070
www.optica.se

Svensk-judisk debutroman

Hos Rebecka ligger insikten om arvet "som en sten i skon, och skaver, vart hon än går". **NINA SOLOMIN** har läst en berättelse om hur man försöker bli mer judisk.

Med tanke på hur fåtalig den judiska minoriteten i Sverige är känns det som ren och skär lyx att Anna Brynhildsen (född 1992) denna höst debuterar med romanen *Alla vill ju hem*. Varje kull unga personer har behov av att någon gång mellan tonåren och trettioårsstrecket söka sin identitet, och författaren ger oss inget mindre än en svensk-judisk generationsroman för dem som har fötts under 1900-talets sista decennium.

Senast en författare fiktivt skildrade svensk samtid silad genom en judisk erfarenhet var, såvitt jag kan minnas, när Stephan Mendel-Enk kom ut med *Tre apor* (2004). Medan hans roman rymde mer av jiddischuttryck och dråplig humor är Anna Brynhildsens berättelse snarare introspektiv och förlagd till universitetsstaden Lund, där den unga huvudpersonen Rebecka bor och arbetar som lärarvikarie.

Henne mamma är judinna, och hennes mormor har överlevt Förintelsen. Detta känner barnbarnet till, däremot vet hon inte så värst mycket mer om judisk kultur och tradition. Mamman, som även är det "du" som roma-

nen emellanåt riktas till, har valt att inte föra den judiska identiteten vidare, mer än som en mörk hemlighet.

Hos Rebecka ligger insikten om sitt arv som en sten i skon och skaver, vart hon än går i världen.

Trots att hon inte fått så mycket kunskap hemifrån utövar det judiska en stark dragningskraft på henne. Hon bär öppet en davidstjärna runt halsen och attraheras till judiska män. Möjligen är det också den obearbetade sårigheten i det förflutna som gör att hon blir en smula vilsen och avstängd i tillvaron.

HANDLINGEN ÄR RELATIVT stillsam och odramatisk; Rebecka blir lämnad efter ett flerårigt förhållande med välartade Jacob i Lund. Hon får ta över hans lilla studentrum, och därmed börjar resan att komma över separationen och stå på egna ben. För att få bo kvar tar hon en halvtidskurs i jiddisch på universitetet. Hon flirtar med läraren, som hon tror är jude, och lär känna studenten Elinor från Stockholm, De dricker öl på uteserveringar och planerar en resa till Israel. Rebecka låtsas som att hon otvunget kan umgås med sitt ex och hans nya blonda flickvän.

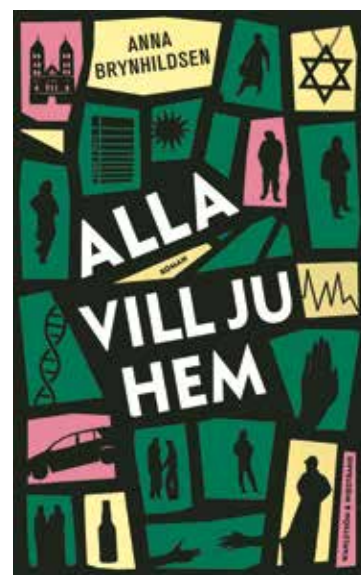
För en medelålders recensent,

som jag, är det lättare att känna ömhet inför berättelsen, snarare än nyfikenhet. Från mitt perspektiv är nog samtidsmarkörerna mest intressanta; det röks braj, sprutas in sili-kon i läpparna och flickor skär sig i armarna. Här finns också en

släng åt läroplanen från 2011 och de dubiösa betygskriterier som gör att privilegierade föräldrar tar till mutor för att få det efterlängtrade A som deras medelmåttiga barn behöver.

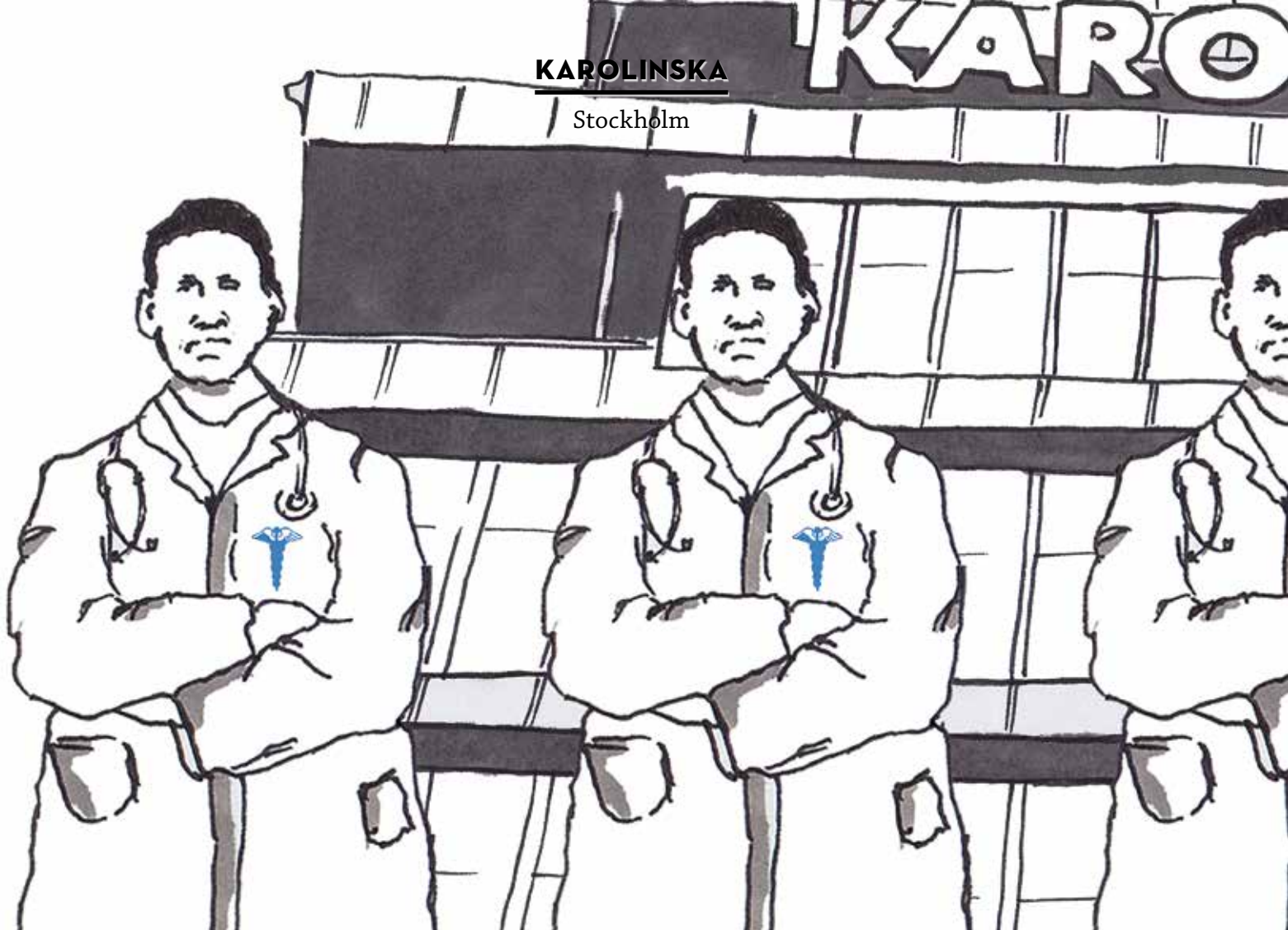
Anna Brynhildsen har ett fullödigt språk och är en tydlig författarbegåvning, så även om jag har svårt att gripas av denna roman känner jag klar spänning inför vad som närmast ska komma från hennes tangentbord.

Och för dem som befinner sig i samma sökande fas som författaren gestaltar, detta kan vara en perfekt roman att hitta hem i.

Nina Solomin,
journalist.

FOTO ANNA BÄCKMAN

KAROLINSKA OCH ANTISEMITISMEN

- Det har förekommit minst ett fall av antisemitism på Karolinska Sjukhuset, men vi ser inte att antisemitism är ett institutionellt problem.

INGER ARENANDER har träffat sjukhusdirektör **BJÖRN ZOËGA**.

Sjukhuset har nyligen omplacerat och sänkt lönen för den överläkare som anklagas för att ha trakasserat judar med bilder som han lade ut på Facebook 2014.

Publiceringen bryter mot sjukhusets värdegrund, anser Björn Zoëga.

Det är numera obligatoriskt för alla chefer på Karolinska att gå en utbildning om diskrimine-

ring. De ska lära sig att förstå, reagera snabbt och utreda när en medarbetare eller patient utsätts för antisemitism eller andra trakasserier.

Den nye direktören för sjukhu-

set, Björn Zoëga, säger att obligatoriet är ett resultat av lärdomar man har dragit sedan en judisk läkare har anklagat sin arbetsledning för antisemitism.

Sjukhuset agerade för långsamt

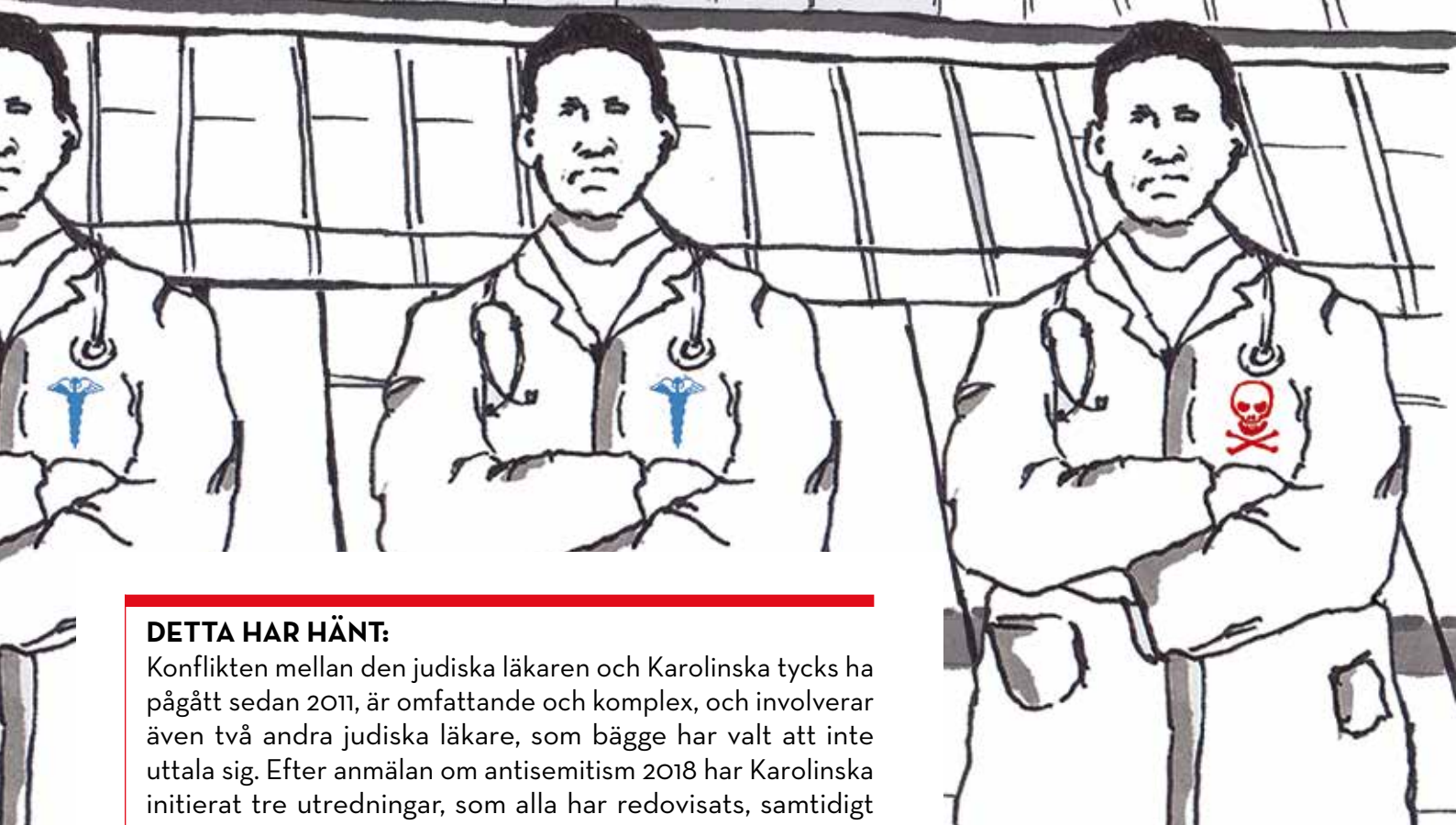

ILLUSTRATION OMER ROSENBAUM

DETTA HAR HÄNT:

Konflikten mellan den judiska läkaren och Karolinska tycks ha pågått sedan 2011, är omfattande och komplex, och involverar även två andra judiska läkare, som bägge har valt att inte uttala sig. Efter anmälan om antisemitism 2018 har Karolinska initierat tre utredningar, som alla har redovisats, samtidigt som Diskrimineringsombudsmannen har tre pågående undersökningar, varav ingen ännu har presenterats.

I förra numret lät Krönikan den judiska läkaren komma till tals. Vi sökte även den anmälda överläkaren, som avböjde kontakt. I det här numret låter vi Karolinska få ordet.

och otillräckligt efter den anmälan, anser Zoëga.

Han tar emot i ett konferensrum i det splittrerna och ödsliga sjukhusbygget i Solna, och talar svenska med exotisk brytning, på isländska, då och då kryddad med ett göteborgskt tonfall. Tidigare arbetade han i Göteborg, som chef för en privat vårdklinik och som praktiserande ortoped.

Björn Zoëga började på Karolinska den femte april i år. Två månader senare skickade han ut ett pressmeddelande med ovanligt innehåll. Sjukhuset fann anledning att berätta att man har

gjort allt man har kunnat för att avskeda en medarbetare – men inte lyckats. I stället ska medarbetaren omplaceras, hänvisas till administrativa arbetsuppgifter och få lönen sänkt.

Motiveringen var att han har brutit mot sjukhusets värdegrund genom att lägga ut bilder på Facebook som bedöms vara antisemitiska, förklarar Björn Zoëga.

- Vi ställer etiska krav när man har en förtroendeposition och arbetar som chef. Då får man inte diskriminera någon.

Han betonar att antisemitism

inte får förekomma på sjukhuset och anser att den omplacerade överläkaren, genom sin Facebookpublicering för fem år sedan, har gjort sig skyldig till trakasserier mot en då underställd judisk läkare.

Finns det något samband mellan att en person publicerar bilder som betecknas som antisemitiska på sin privata Facebooksida och hur han agerar som chef?

Björn Zoëga tänker länge innan han svarar.

- Tyvärr är det svårt att gå in på enskilda ärenden när det gäl-

”Vi behöver höja kunskapsnivån om antisemitism. Det kan vara så att icke-judiska personer inte uppfattar att saker som sägs och görs är antisemitiska, medan den judiska minoriteten, som har varit utsatt för förföljelser i århundranden, bär med sig ärr som gör att man kan identifiera uttalanden och handlingar som antisemitism.”

IRENE SVENONIUS

ler en person som fortfarande arbetar hos oss, men jag kan säga att vi inte har kunnat se det sambandet. Hade vi sett det hade vi reagerat på ett annat sätt.

Den judiske läkaren som har anmält sin chef för antisemitism är bland annat upprörd över att inte fullt ut få använda sin kapacitet som neurokirurg men Björn Zoëga svarar ”absolut inte” på frågan om läkarens arbetsuppgifter har förändrats på grund av att han är jude.

Problemen handlar snarare om samarbetet på avdelningen, enligt sjukhusdirektören:

- Det är patientens behov som prioriteras och patientsäkerheten som kommer först men arbetsmiljön på den här avdelningen har varit dålig. Det har varit

olyckligt hur de har behandlat varandra men alla kan inte få göra allt de vill. Arbetsfördelningen görs av arbetsledningen utifrån olika faktorer, men här har du meriterade, kompetenta människor som jobbar på en klinik med bra resultat. Den är världsledande på många sätt, och då blir det en kamp om publicerade artiklar och om vad man får och inte får göra.

Han har inget svar på frågan om varför arbetsmiljön har varit och är så dålig, eller varför det har kunnat fortgå.

Efter anklagelsen om antisemitism beställde Karolinska en extern utredning av advokatbyrån Flood Herslow Holme. Den publicerades i våras och beskriver ”Kliniken” på följande sätt:

”Det kan också noteras att anmärkningsvärt många har meddelat att de själva anser att de inte har fått de arbetsuppgifter eller tjänster som de borde ha fått på Kliniken. Några personer har som skäl för detta uppgett att det beror på att de är från Sverige, och andra att det beror på att vederbörande har utländsk härkomst. Flera har uppgett att de har hållits tillbaka för att de är kvinnor. Andra har uppgett att kvinnor har fått flera fördelar just på grund av att de är kvinnor, och befordrats före manliga kollegor.”

Den judiske läkarens tidigare advokat och Svenska Kommittén mot Antisemitism har båda påpekat att den här beskrivningen inte utesluter att antisemitism har förekommit på ”Kliniken”.

Sjukhusdirektören Björn Zoëga säger att man försöker ”komma till botten” med arbetsmiljöproblemen på avdelningen:

- Vi har lovat den judiske läkaren och alla på avdelningen att göra en översikt över samtliga arbetsuppgifter. Det är alltid känsligt med personalärenden, och det kan vara svårbedömt att avgöra vem som ska göra vad.

ANKLAGELSENA MOT KAROLINSKA sjukhuset om antisemitism har fått stor uppmärksamhet, och såväl Simon Wiesenthal Center i USA som Svenska Kommittén mot Antisemitism har reagerat. Representanter för båda har träffat både sjukhusledning och politiker med ansvar för sjukvården i Stockholm.

En av dem är Irene Svenonius, moderat finansregionråd. Hon säger att advokat-utredningen "har belagt att antisemitism har ägt rum, men att uppgift står mot uppgift när det gäller vem som har gjort vad".

- Vi behöver höja kunskapsnivån om antisemitism. Det kan vara så att icke-judiska personer inte uppfattar att saker som sägs och görs är antisemitiska, medan den judiska minoriteten, som har varit utsatt för förföljelser i århundranden, bär med sig ärr som gör att man kan identifiera uttalanden och handlingar som antisemitism.

Den nye sjukhusdirektören har gjort bedömningen att Facebook-bilderna från 2014 utgör trakasserier av den judiske läkaren och andra judar.

Den tidigare sjukhusdirektö-

ren har en annan uppfattning. Annika Tibell skrev till Diskrimineringsombudsmannen i januari 2019:

"Medarbetaren som har delat de två bilderna ifråga har angivit att de publicerades i sam-

Björn Zoëga.

band med Ship to Gaza, ingick i en kritik mot Israel och placerades tillsammans med en text om landets politik. Utifrån omständigheterna kring delningen av bilderna – bland annat att det har rört sig om medarbetarens privata Facebooksida på fritiden, och att bilderna ej har varit adresserade till en särskild mottagare, samt

delade i politiskt syfte – gjorde inte arbetsgivaren då, [februari 2018 red anm] bedömningen att de utgjorde trakasserier mot en kollega."

Björn Zoëga säger att han "hört talas om" förklaringen till bildpubliceringen på Facebook men försvarar beslutet att omplacera överläkaren:

- Jag gjorde en helhetsbedömning. Alla har yttrandefrihet, men personer i chefsposition ska vara förebilder, och då får man andra etiska krav på sig. Det är inte vår värdegrund han står för. Vi tycker att det har ett allmänt värde att visa var vi står som sjukhus. Det här fallet har varit i nyheterna flera gånger och man har krävt handling från vår sida. Det här är vad vi har kommit fram till.

Inger Arenander

PS Judisk Krönika har sökt den omplacerade läkaren, som inte återkommit. I tv-programmet Uppdrag Granskning har han tillbakavisat de anklagelser som har riktats mot honom. Enligt SVT kräver han att få återgå till att behandla patienter och att sjukhuset betalar skadestånd.

Inger Arenander är journalist.

Gnistrande gåvor

Upptäck vårt unika butikssortiment med över 10 000 varor. Du hittar smycken, mode och klockor. Välj bland antikt, gammalt och nytt.

Handla online på kaplans.se eller kom in till oss så hjälper vi dig.

Välkommen!

Kaplans®

Behöver du hjälp med E-post, webbsida, datorer eller molnet!?

Vi skräddarsyr lösningar för att passa ditt behov.

Vi kan inköp, underhåll och utveckling av IT-miljö till företag i alla storlekar.

Kontakta oss så hjälper vi dig!

www.brosoft.se | info@brosoft.se | 08-668 66 08

KATZ KBT KONSULT

Behandling, stresshantering och karriärhandledning på KBT-grund av legitimerade psykologer och psykoterapeuter.

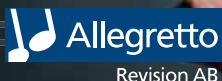
Mottagning i centrala Stockholm, Västerlånggatan 27

Tel 08-206690 • info@katzkbt.se
www.katzkbt.se

VEM KAN MAN LITA PÅ?

VI HJÄLPER ER ATT BYGGA FÖRTROENDE

KONTAKTA
EVA STEIN - AUKTORISERAD REVISOR
08-5224 9042 • www.allegretto.se

Hair Art.se

Tel 031-13 07 49

Vasagatan 17, 411 24 Göteborg

Ett fotoalbum från en svunnen tid

Inför de olympiska spelen rensades Berlin på de grävsta tecknen på nazismens våld, censur och antisemitism. Men på direktiv uppifrån avstängde landets olympiska kommitté judiska och romska idrottare från tävlingarna.

Är vår tid på väg att bli en upprepning av 30-talet och kommer vi återigen att få se Europa slitas sönder av nationalism och extremism? Frågan hänger över oss, och aktualiseras i flera nytgivna böcker som synar 30-talets Europa, såväl nazismens uppgång som omvärldens undfallenhet.

En av dessa är tyske Oliver Hilmes "Berlin 1936. Sexton dagar i augusti". Författaren har gjort sig känd internationellt för sina biografier över några av musikhistoriens bortglömda kvinnor, men i sin senaste bok, habilt översatt av Per Lennart Månsson, vänder han sig istället mot 30-talets Tyskland – och det evenemang som kom att präglade sensommaren 36: Olympiska spelen i Berlin.

Nazisterna, med Hitler och propagandaminister Goebbels vid rodret, gjorde mesta möjliga av detta tillfälle att visa upp den välfungerande, starka, och "rena" tyska nationens förträfflighet.

Berlin hade inför spelen rensats på de grävsta tecknen på nazismens våldsamhet, censur och antisemitism. Men på direktiv uppifrån avstängde landets olympiska kommitté judiska och romska idrottare från tävlingarna.

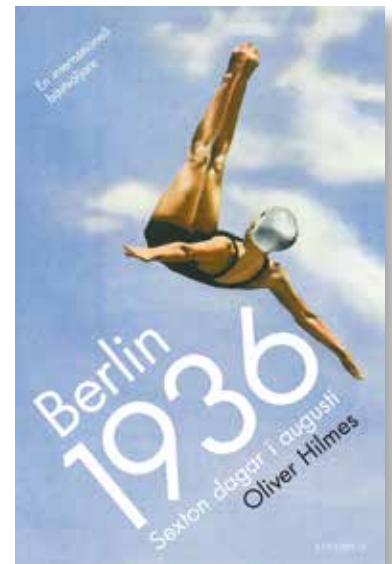
Under spelen tävlade Ribbentrop och Göring i att överträffa varandra i extravaganta festligheter. Vissa gäster lät sig bländas, andra såg igenom chimären. Ungerns Berlin-ambassadör konstaterade att om nazisterna kunde mobilisera befolkningen så här väl till en olympiad, då skulle de inte ha några problem att göra detsamma inför ett krig.

Hilmes skildrar de Olympiska spelen genom ett omfångsrikt knippe parallella berättelser och karaktärer. Den amerikanske författaren Tom Wolfe anländer till Berlin full av entusiasm, men förlorar sina illusioner. Afroamerikanen Jesse Owens vinner fyra guld, vilket inte gör nazisterna lyckliga. Sven Hedin är på plats; vid denna tid var den svenska upptäcktsresande en internationellt känd person, vars rykte kom att solkas av vänskapen med Hitler.

Samtidigt på andra håll i staden sker det som inte syns på arenorna eller i propagandapressen. En kvinna, en gång född i en mans kropp, har hjärtproblem men vågar inte uppsöka läkare. Bara en kort resa från centrum byggs koncentrationslägret Sachsenhausen.

"Berlin 1936" är underhållande läsning; vi ser de upprymda turisterna på Kurfürstendamm

framför oss, vi hör referaten, som sänds i högtalare över staden, och vi känner doften av tunga parfymer och augustiregn. Vetskapen om vad detta gigantiska propagandaskenari ska mynna ut i gör läsningen kuslig.

Men då Hilmes väljer att skildra utan djupare analys blir helheten tyvärr inte mer än ett litterärt fotoalbum från en svunnen tid.

Då rekommenderar jag hellre två andra nyutkomna verk om samma period.

Dels Eric Vuillards Prix Goncourt-vinnare "Dagordningen", en bok av samma snitt men med snävare skärning än "Berlin 1936" – och där ett litet antal minutiöst målade scener ger oss nya nycklar till såväl den tiden som vår egen.

Dels "Dödgrävarna" av Hauke Friederichs och Rüdiger Barth om det politiska spelet under Weimarrepublikens tio sista, skälvande dagar.

Madelaine Levy är journalist.

JUDEN JESUS

■ Skriver Daniel Marguerat om i senaste numret av Signum, och konstaterar att det är "uppseendeväckande" att det dröjde ända till 80-talet innan forskare och teologer insåg att Jesus var jude till 100 procent – och på intet sätt en prototyp för en kristen.

Han var i själva verket djupt rotad i sin kultur, och samtidigt unik, främst på två sätt.

Som Marguerat ser det ger han kärleken till nästan så stor betydelse att den övertrumfar alla andra bud i Toran – inklusi-

ve budet att älska Gud.

Dessutom nedvärderar Jesus de judiska renhetslagarna och menar att "inget av det som kommer in i människan utifrån kan göra henne oren".

Med andra ord, Jesus relativiserar därmed de omfattande lagarna om ren och oren mat, och "hädaneftär är det istället de ord och handlingar som för- enar individen med omgivningen som avgör människans renhet eller orenhet".

PÅ SOMMAREN 1919

■ Bestämmer sig engelsmännen för att försöka sprida kristendomen i sin koloni Uganda – och rekryterar därför en inhemsk militärledare för att genomföra detta missionsprojekt. Men efter att ha läst bibeln blir general Semei Kakangulu mer imponerad av det gamla testamentet än av det nya, övergår till judendomen och låter omskära sina söner.

Idag består församlingen av 2 000 medlemmar och har sin bas i byn Namutumba, där det bland annat finns en skola, en synagoga och ett hälsocenter.

För tre år sedan blev de ugandiska judarnas andlige ledare, rabbin Gershom Sizom, invald i landets parlament, och i juni firade församlingen sin 100-årsdag med mat, sång, dans och tal – och bland de inbjudna gästerna fanns flera ministrar, samt en delegation från Jewish Agency.

VASILIJ GROSSMAN

■ Har fått en renässans. Nyligen kom en biografi över den ryskjudiske författaren, samt en ny översättning av mastodont-romanen Stalingrad, som utspelar sig 1942, och som Grossman hade stora problem med att få förlagd. Till slut gick Novy Mir med på att låta den gå som följetong i tidskriften, efter att ha tagit bort diverse "ideologiska felaktigheter".

Men efter bara några nummer kritiserar Pravda chefredaktören för att Stalingrad innehåller "alldeles för många judar", och den senare gör genast avbön.

Grossman lyckades dock få boken publicerad 1954, fast blev då och framöver attackerad av partiet, inte minst för att han vågade jämföra nazismen och kommunismen – och fann likheter.

Bägge systemen anklagar människor för vad de är – och inte för vad de gör; klass har ungefär samma plats i den sovjetiska ideologin som ras i den nazistiska.

Under kriget arbetade Grossman som reporter på fältet för Röda Arméns tidning, och var en av de första som skrev om Förintelsen. Hans uppmärksammade reportage om Treblinka från 1943 användes senare som bevis under krigsrättegången i Nürnberg 1945.

Vasily Grossman
1905-1964

Judiska församlingen i Uganda firar 100 år sommaren 2019.

En norsk landsförrädare

KIM SALOMON har läst en fängslande historisk roman om skomakarsonen Henry Rinnan – men blandningen av fakta och fiktion är problematisk.

”**MINNS DERAS NAMN**” handlar om skomakarsonen Henry Rinnan som under andra världskriget samarbetar med den tyska ockupationsmakten i Norge – och blir en av landets värsta krigsförbrytare. Han nästlar sig in i motståndsrörelsen och anger ett stort antal landsmän. Uppmuntrad av nazisterna bildar han en egen liten terrorgrupp med högkvarter i en villa i Trondheim, i vars källare misstänkta motståndare till ockupationsmakten torteras.

Parallellt rymmer romanen ett par kortare berättelser, bland annat om en judisk släkting till författarens hustrus, Hirsch Komissar, som tillfångatas och avrättas av tyskarna.

Efter kriget flyttar dennes son med familj in i Rinnans gamla villa.

Handlingen rör sig huvudsakligen i tre tidsplan: krigstid, efterkrigsår och nutid. Berättartekniskt är de olika skikten invälda i varandra i en intrikat mosaik som belyser offer, förövare och bearbetning av historien. Centralt för författaren är varför Rinnan blir landsförrädare, och varför han anger och torterar sina landsmän.

När kriget börjar ställer Rinnan helhjärtat upp på Norges sida mot ockupationsmakten, men

blir djupt besviken när fosterlandet kapitulerar. Fast ganska snart och utan moraliska skrupler börjar han istället samarbeta med nazisterna. Metamorfosen sker plötsligt. När Rinnan avslöjas för svindleri på sin arbetsplats och mer eller mindre ställs på bar backe får han av en händelse möjlighet att hjälpa ockupationsmakten – och utnyttjar tillfället.

YTLIGT SETT HANDLAR hans samarbete med tyskarna om pengar, men drivkrafterna är även psykologiska. Rinnans livsbana har kantats av upplevda sociala nederlag, av att aldrig få de bevis på sin duglighet som han anser sig förtjäna. Emellanåt tänker han: ”De ska nog få se” och ”Vänta bara”. Han blir sedd, av tyskarna, betraktas som betydelsefull, får bekräftelse och verkar obekymrad över den illvilja mot kollaboratörer som hans landsmän hyser.

Författaren lanserar således en lättköpt och enkel förklaring med socialrevanschistiska förtecken.

Stranger tar även upp frågan om varför en judisk familj efter kriget flyttar in i den ökända Rinnanvillan, sinnebilden för onskan själv. Dramaturgiskt hamnar denna historia i skuggan av huvudspåret, och känns knappast angelägen utan framstår snarare som banal. I bästa fall ger

den anledning till reflektioner kring hur vi hanterar minnet av det hemska förflutna.

Ingmar Bergman lär inte ha varit intresserad av vad som händer i verkligheten. Däremot av sanningen, som enligt honom bara

kan skimras genom konstnärlig bearbetning. På sätt och vis följer Stranger Bergmans devis. Genom att fikionalisera synliggör han förlopp som vi professionella historiker sällan kommer åt, i brist på källmaterial.

Tillvägagångssättet är inte oproblemiskt. I slutordet skriver författaren att det är en roman, och att han så långt som möjligt har försökt hitta källor för att beskriva de historiska händelserna. Ändå är det mycket som fikionaliseras, inte minst tankar och känslor.

Även om berättelsen fångar går man som läsare vilse, hamnar i svängdörren mellan fakta och fiktion, utan att riktigt veta var man befinner sig.

Kim Salomon är historiker.

Israelisk konst spretar åt olika håll, och rymmer såväl det judiska som det palestinska och europeiska.

SANDRA WEIL reder ut.

VAD ÄR ISRAELISK KONST?

Ar 1906 kan ses som en startpunkt för israelisk konst.

Då grundas Bezalel Academy of Arts and Crafts i Jerusalem, av konstnären Boris Schatz, som under den tredje sionistkongressen i Wien 1903 vände sig till Theodor Herzl och bad om hans välsignelse för att skapa en "Hebrew Art Academy".

Skolans mål var att utbilda judar i hantverk, stödja judiska konst-

närer, "hitta visuella uttryck för det nya nationella och andliga oberoendet" samt finna en syn-tes mellan europeiska och judiska traditioner – plus att integrerar allt detta i den lokala kulturen.

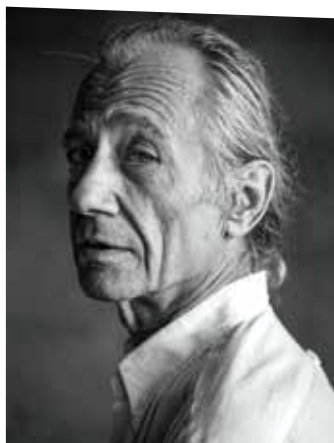
REUVEN RUBIN VAR under en period elev på skolan, och en av konstnärerna bakom "The Eretz Israel style", som tog form under 20-talet. I hans målningar från denna tid kan man se ett harmoniskt och orientaliskt paradys,

ett perfekt ställe för att skapa en ny typ av jude, dvs bygga en israelisk identitet.

I triptyken "First Fruits" från 1923 visar han upp olika delar av befolkningen, en judisk pionjär från Europa, som har tagit av sig slips och hatt och nu är en arbetare som brukar jorden, ett jemenitiskt par som representerar de icke-europeiska judar som fortsätter att leva det enkla livet, och på var sida araber, som del av landskapet men sekundära i berättelsen.

SAMAH SHIHADI "Visiting Spellbound"

DAVID ADIKA "The Black Panthers"

ELHAM ROKNI "Yousef Abad"

Konstscenen då och många år framöver bestod av män och kvinnor med ashkenasiskt ursprung. Idag däremot finns plats för ett brett spektrum av judiska konstnärer, från Europa, f d Sovjet, Syd- och Nordamerika, Australien, Arabvärlden och Etiopien plus druser, palestinska israeler och andra icke-judar.

Israelisk konst omfattar extremt många olika kulturer och traditioner, det spretar, samtidigt som där existerar återkommande teman, som att självkritiskt undersöka den egna identiteten – och att minnas och bearbeta den egna historien.

Nedan tre konstnärer som jag tycker kan ses som representativa för israelisk konst av idag, var och en på sitt sätt:

ELHAM ROKNI FÖDDES i Iran, och hennes teckningar och installationer handlar ofta om migration. I det poetiska videoverket "Yousef Abad" från 2014 syns hennes rundvandring i Teheran, där hon bodde med sin familj under två år, innan hon som nioåring kom till Israel. Men eftersom hon som israel inte tilläts åka tillbaka till sin barndomsstad fann hon en stand-in, en iransk kvinna från USA, som besökte och filmade viktiga platser från konstnärens förflutna, som kvarteren kring hemmet, skolan och biografen.

SAMAH SHIHADI ÄR född och uppvuxen i en liten muslimsk by med 7 000 invånare i västra Galiléen. I sina blyerts- och kolteckningar tar hon gärna upp

stora ämnen, som minnet av Nakba, gender och nationell identitetspolitik, både i det israeliska och palestinska samhället.

I många av hennes verk finns vidare ett kritiskt feministiskt budskap, ett ifrågasättande av kvinnans låga status i den arabiska kulturen.

DAVID ADIKA GJORDE 2011 fotoserien "The Black Panthers, 40 Years Later", som avbildade några medlemmar i den israeliska svarta panter-rörelsen, en sammanslutning som bildades 1971. Vid denna tid protesterade för första gången många invandrare från Mellanöstern och Nordafrika mot den diskriminering som de utsattes för, för övrigt en grupp som Adika själv tillhör, med syriskt och kurdiskt ursprung.

*Sandra Weil
är curator.*

ESSÄ

Judisk musik

ILLUSTRATION ANNIE WINBLAD JAKUBOWSKI

VAD ÄR **JUDISK** MUSIK?

(ett i klezmern mycket vanligt tonintervall) så innebär detta inte att stråkkvartetterna är judisk musik. De är enligt henne "vanlig" klassisk musik.

Suzanne Bloch skriver detta för att

ge sin far en allmängiltighet som hon uppfattade att judisk musik inte gav. Att skriva judisk musik blev för provinsiellt. Därför blir det viktigt för dottern att befria sin far från det judiska oket, även om det är tydligt att kompositören Ernest Bloch inte kan hoppa över sin egen skugga.

GUSTAV MAHLERS INTENTION var däremot troligen inte att skriva judisk musik, det hindrar inte oss lyssnare från att uppfatta delar av hans musik som judisk. Vår intention ger oss möjligheten att tolka den som judisk. Att till exempel uppfatta hans klagande klarinett som klezmer.

För även lyssnaren har en intention. När vi lyssnar på en klarinett på ett judiskt bröllop, och hör vad vi uppfattar som en typisk judisk skala, då tolkar vi musiken som judisk. Och det är den också för oss, i det ögonblicket.

Men när samma skala spelas på en oud, och i ett annat sammanhang, då uppfattar vi inte längre musiken som judisk.

För en ashkenasisk jude är ofta klezmern och jiddischsångerna typiskt judiska. När vi lyssnar på ladinosaänger och musik från den sefardiska traditionen, då tycks melodierna oss spanska eller mellanöstern-influerade, även om vi känner till deras judiska ursprung – och likadant för den sefardiske jude som lyssnar på ashkenasisk musik. Han eller hon kan inse att musiken är judisk, men så judisk låter den inte!

Man blir påmind om den gamla historien om juden från Europa som besöker en synagoga någonstans i Kina och blir tillfrågad av den lokala rabbinen om han är jude. Ja, svarar mannen, varpå rabbinen påpekar att han inte ser särskilt judisk ut.

Med andra ord, judisk musik kan vara musik som är skriven med intentionen att vara judisk – eller musik som är lyssnad till med intentionen att uppfattas som judisk.

Och så sammanhanget. Alltid sammanhanget.

Alex Freudenthal

Efter att i många år sysslat med judisk musik har jag kommit fram till att sammanhanget är avgörande.

Vad gör bordsbönen, Benschen, till judisk musik? Hur blir melodin till Maoz Tsur judisk? Vad gör Gustav Mahlers musik till "judisk" i vissa människor öron och "vanlig" klassisk musik i andras? Vad gör Ernest Blochs stråkkvartetter till "vanlig" musik och hans "Schelomo" till judisk?

Sammanhanget.

Eller för att göra det mer komplicerat, sammanhanget och intentionen. Men vems intention? Kompositörens?

I häftet till CD:n med Ernest Blochs stråkkvartetter är kompositörens dotter nog med att betona att bara för att dessa stråkkvartetter innehåller en mängd "överstigande sekunder"

Judar och muslimer

DEL 1

Hur ser relationen ut, mellan svenska judar och svenska muslimer? I början var det ett gott förhållande.

SIMON SORGENFREI berättar om Ali och Harry, och om ett möte på Stureplan, som ägde rum på jiddisch och ledde till en anställning.

I oktober 1944 flydde Ali Zakerov i roddbåt från Finland till Vojakkala i Norrbotten. Med i båten fanns hustrun Zeinab och dottern Didar, 11 månader. I förhör med gränspoliserna berättade Ali att han föddes i Tallinn, var körsnär och hade flytt för att slippa träna den tyska militären i närstrid. Han ska nämligen, trots en polioskada, ha varit en mycket skicklig fäktare. Redan på trettiotalet besökte han Sverige för att döma en match med prins Gustav Adolf.

Familjen hamnade i en flyktningförläggning i Umeå, och Ali tog sig vidare till Stockholm för att söka arbete och bostad. För att hitta jobb gick han till Stureplan där han höll utkik efter någon som han tyckte såg judisk ut.

Simon Sorgenfrei är religionsvetare.

Zakerovs var muslimska tatarer, och i Tallinn bodde judar och muslimer i samma kvarter, och umgicks med varandra. Många av Alis nära barndomsvänner var judar, och han talade god jiddisch.

"Folk trodde han bröt på tyska," har dottern Didar Samaletdin berättat, "men han bröt på jiddisch".

PÅ STUREPLAN FICK han syn på Harry Rock. "Min pappa såg onekligen mycket utländsk ut," förklarar dottern Yvonne Rock, "och jag kan föreställa mig att Ali gick fram till honom och frågade 'Redstu yidish?' – och så började de prata jiddisch med varandra."

Harry var från Göteborg, men flyttade till Stockholm, där han arbetade för sin svärfar och drev Päls-Nova på Jakobsbergsgatan. I den butiken fick Ali sitt första jobb i Sverige, och där skulle han arbeta kvar till 1952, då han istället började jobba för Isak Levinsky på pälsfirman DEAG.

FOTO PETER KROON

i Sverige

I familjen Zakerovs ansökningar om svenskt medborgarskap ställer både Harry Rock och Isak Levinsky upp som karaktärvittnen. Ali, intygare, är en duktig körsnär och en ordentlig och skötsam person. Han kom sedan att arbeta för flera andra judiska pälshandlare, fram till pensioneringen.

Tillsammans med andra muslimska tatarer, som kom till Sverige under andra världskrigets slutskede, grundade Ali 1949 landets första muslimska förening, Turk-Islam Föreningen i Sverige för Religion och Kultur. Man ordnade det muslimska grav-

kvarteret strax norr om judiska begravningsplatsen på Skogskyrkogården, och man öppnade en av landets första moskélokaler i Alvik 1973.

Ali dog 1975. Hans dotter Didar Samaletdin blev därefter

engagerad i den församling som hennes pappa hade varit med och grundat, och därutöver var hon aktiv i judisk-muslimsk dialog tillsammans med rabbin Morton Narrowe.

Harry Rock avled 2001 och ligger på Skogskyrkogården, några hundra meter från Ali, men på den judiska begravningsplatsen.

Judar och muslimer

DEL 2

Ali Zakerovs dotter heter **DIDAR SAMALEDTIN** och tog över sin pappas roll som talesperson för Sveriges muslimska tatarer. **MORTON NARROWE** berättar om en aktivist, en medlem i Samarbetsrådet för Judar och Kristna och en förespråkare för en tolerant islam.

Under 80 talet tog Didar Samaledtin, kontakt med mig, och vårt möte ledde senare till att hon blev en aktiv medlem i Samarbetsrådet för Judar och Kristna. Dessutom var hon under 30 år en av få talespersoner för den då lilla muslimska gruppen i Sverige, och deltog i paneldiskussioner och höll föredrag runt om i landet, bland annat i Judiska Församlingen 1988, då hon talade om "Att vara muslim i Sverige".

Den typ av islam som hon förmedlade var tolerant och "västerländsk", och dess skandinaviska centrum låg i Helsingfors. Där fanns den viktigaste moskén för tatarerna uppe i norr

Hon berättade för mig att föräldrahemmet inte var religiöst, men jag misstänker att hennes

barndom omfattade en hel del fina traditioner, fester och fastedagar. Religionen var folklig, inte intellektuell eller självkritisk.

Den viktigaste talespersonen för islam under denna tid var författaren och debattören Parvez Manzoor. Denna Pakistanfödde affärsman hade genom sina studier och sitt författarskap nått imamkompetens. Här arbetade han med affärer, och var också redaktör för en tidskrift om Islam, som gavs ut i England.

Manzoor spelade en aktiv roll i samhället, och blev en eftersökt föredragshållare runt om i landet. För oss i Samarbetsrådet för Judar och Kristna var han den perfekta representanten för en modern tolkning av islam, en version som är tolerant samtidigt som den vilar på historisk och teologisk grund.

Först 2001 blev han på allvar uppmärksam i media, efter en lång och genomtänkt artikel i Svenska Dagbladet, drygt en månad efter attacken på World Trade Center. Texten handlade om Osama Bin Laden och hans extrema och fanatiska

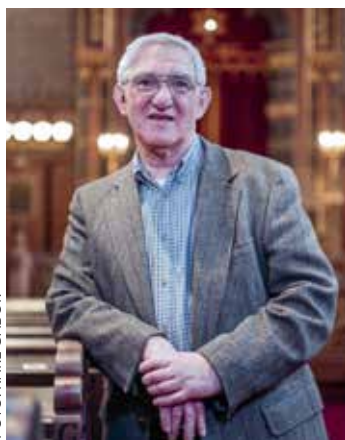

FOTO: KARL GABOR

Morton Narrowe,
överbibeln emeritus.

FOTO: PETER KROON

i Sverige

tolkning av islam. Manzoor menade att Bin Ladens våldsdyrkan förvanskar Islam – från att vara en fredens och barmhärtighetens religion till att bli ett monster – och att detta är en katastrof för muslimer över hela världen.

Det var först många år senare, när Sverige tog emot den stora invandringen från muslimska länder, som jag insåg hur Manzoors och Samaledtins toleranta islam skiljer sig från den inriktning som många av de nya invandrarna har tagit med sig. Majoriteten av dessa nya svenskarna kommer från länder där islam är statsreligion, och de och deras barn har ofta svårt att anpassa sig, dvs vara

Didar Samaledtin.

FOTO: ÅSA FURUHAGEN/SVERIGES RADIO

en minoritet i ett land där majoriteten lever med västerländska värderingar.

Tatarernas islam har varit en minoritetsreligion under en stor del av dess knappt tusenåriga historia. Folket konverterade till islam på 1300-talet,

har förföljts i flera omgångar – och har stegvis anpassat sig till sin minoritetsställning i samhället.

Om man besöker moskén i Helsingfors så ser man att alla kvinnor klär sig i västerländska kläder, berättade Didar Samaledtin för mig. Man ser inga yttre muslimska symboler. Tron finns i hjärtat, betonade hon, och är lika stark som hos de grymma fanatikerna.

Judar och muslimer

DEL 3

Hur ser relationen ut idag? En minienkät till ett halvdussin bedömare visar en entydig bild: förhållandet präglas av fördomar, aggressivitet och djup misstro, på båda sidor.

Judisk Krönika har samtalat med **NIKLAS ORRENIUS**, välkänd DN-journalist, som ofta skriver om både judar och muslimer.

Föreningen Amanah i Malmö, bildad av imam Salahuddin Barakat and rabbin Moshe-David HaCohen, har fått stor uppmärksamhet. Har den lett till fler fungerande samarbeten mellan judiska och muslimska organisationer?

-Inte såvitt jag vet. Men ibland händer positiva saker, som till exempel när Malmö FF spelar på hemmaplan, och en imam, en rabbin och en präst från Svenska kyrkan dyker upp, välsignar matchen och sitter ihop på läktaren.

Även nätet rymmer ljuspunkter. Niklas Orrenius följer flera muslimska diskussionsgrupper, och där kan man till exempel se en gemenskap kring omskärelse.

- Jag har sett inlägg från mus-

limer som nästan uttrycker lättnad: Vilken tur att judarna också omskar sina pojkar. Hade det bara varit vi muslimer hade det förbjudits omedelbart. .

Det går att se ett ökat svenskt fokus på Förintelsen, och Niklas Orrenius kan förstå unga muslimer som reagerar och som vill lyfta fram annan förföljelse, annat våld, andra folkmord.

- Många lärare vittnar om att det kan vara en utmaning att lära ut om Förintelsen, inte minst om man har flera elever i klassen med ursprung i Mellanöstern. Jag tror att det ibland kan vara lättare om läraren hittar en tråd in i nutid, inte jämför utan lyfter fram skillnader och likheter, som att vara utsatt, och som att bli avhumaniserad.

Vad händer i Malmö, mellan judar och muslimer?

- En positiv utveckling handlar om att den nya kommunledningen vill ta tag i problemen, och vädra sin smutsiga tvätt, även om det kommer att

Niklas Orrenius är journalist

FOTO PETER KROON

i Sverige

innebära mer mediebevakning, och som exempel var det Malmö stad som själva ville ha hit den stora Förintelsekonferensen nästa år.

- Och i Stockholm var Judiska församlingens ordförande på besök i en moské i Järfälla; det är också positivt. Tycker över huvud taget att Aron Verstandig gör ett utmärkt jobb när det gäller att stå upp för minoriteternas rättigheter, och då inte bara judarnas.

Somliga menar att judendom och islam ligger nära varandra på många sätt, och att det borde finnas utrymme för gemensamma aktioner, t ex att tillsammans kämpa för halal och kosher och manlig omskärelse.

- Ja, det borde det, men jag ser inte många tecken på det, tyvärr, och jag tycker för övrigt att debatten om omskärelse är en skam för Sverige. Det är brist på respekt. Det är det gamla majoritetssamhället som säger: alla ska göra som vi gör, och inget annat.

FAKTA

Amanah bildades 2017 och bygger på en personlig relation mellan imam Salahuddin Barakat and rabbin Moshe-David HaCohen. Föreningen är opolitisk, och hoppas att religion och tradition kan skapa band som främjar relationen mellan minoriteter. Man ordnar interreligiösa kvällseminarier, där man diskuterar Abraham, Isak, omskärelse, kosher, halal och liknande. Därutöver besöker man skolor, bibliotek och ungdomsgårdar.

I november 2019 fick Amanah Malmö stads pris för mänskliga rättigheter, bland annat för att man "fungerar såväl utbildande som opinionsbildande".

Judar och muslimer i Sverige

FOTO PETER KROON

DEL 4

Judisk Krönika har ställt några frågor till religionsvetaren Simon Sorgenfrei. Han har skrivit den aktuella "Islam i Sverige" - och hoppas att judar och muslimer kan enas och gemensamt kämpa mot ett förbud mot manlig omskärelse.

Känner du till några pågående samarbeten mellan judiska och muslimska organisationer eller individer?

- Det finns numera flera kontaktytor mellan judiska och muslimska organisationer – genom interreligiösa råd och liknande, och via individuella kontakter och vänskapsband. Det mest kända initiativet idag är Malmöprojektet Amanah.

Tror du att Israel har varit ett avgörande hinder för dialog mellan dessa två grupper?

- Palestinafrågans betydelse för relationen mellan judar och muslimer är komplex. Ömsesidiga negativa attityder har ökat sedan 1948. Globala konflikter tenderar att också ta sig lokala uttryck, och konflikten riskerar att bidra till polarisering i Sverige.

- Men samtidigt blir träder dessa motsättningar en grund för dialog. På grund av de spänningar som finns uppstår försök att dämpa dem.

Somliga menar att islam och judendom ligger nära varandra, och att det borde finnas intresse för gemensamma aktioner, t ex att tillsammans kämpa för halal och kosher samt manlig omskärelse.

- Nyligen har Humanisterna fört upp frågan om manlig omskärelse på den politiska agendan, liksom Centerpartiet, och det är ju en ritual som rör både judar och muslimer. Inget är så förenande som en gemensam fiende, säger man, så visst skulle ett förslag om förbud mot omskärelse kunna bidra till att muslimska och judiska grupperingar gör gemensam sak.

Om radikala judar och om hur Vladimir Lenin sov några nätter på bundisten Sara Mehrs soffa i Stockholm.

I *Revolutionary Yiddishland – A History of Jewish Radicalism* menar Alain Brossat och Sylvia Klingberg att den judiska arbetarrörelsen är en av de mest ignorerade i världshistorien. Detta trots att det socialistiska Bund grundades redan 1897 i Vilna, ett år före det ryska socialdemokratiska arbetarpartiet, och snart därefter hade många medlemmar, rejäla strejkfonder och egna tidningar.

I slutet på 1800-talet fanns fem miljoner judar i det ryska judiska bosättningsområdet. De flesta levde under fattiga förhållanden och än mer så när industrialiseringen förändrade människors möjligheter till uppehälle. En stor judisk arbetarklass växte fram, en sekulär och socialistisk jiddischkultur stimulerades – och några av dess progressiva institutioner blev världsberömda, som Medem sanatorium för tuberkulossjuka i Warszawa.

Att jiddisch var de radikala judarnas språk var en självklarhet.

Samtidigt pågick en omfattande emigration av radikala judar, från Ryssland och Polen till USA, efter pogromerna, efter mordet på tsar Alexander II år 1881 och efter den misslyckade ryska revolutionen år 1905. Flera av dessa invandrare lade senare grunden till den amerikanska arbetarrörelsen, men också till fri- och rättighetsorganisationer som ACLU (American Civil Liberties Union).

I det amerikansk-judiska kollektiva minnet, i alla fall i New York, kan fortfarande skönjas en stolthet vad gäller dessa emigranternas roll i den amerikanska arbetarrörelsen, även om den effektiva assimileringen in i samhället gjorde att de flesta rörelser utarmades redan i nästa generation.

I ISRAEL EFTER andra världskriget anklagade man bundisterna för att ha varit ansvariga för att så många judar mördades i Europa; de var ju inte sionister och förespråkade inte utvandring till det dåvarande Palestina. Till bundisternas försvar kan sägas att på den tiden framstod idén om en judisk stat som en utopi. De radikala rörelser som inte var sionistiska har ofta marginaliserats i israeliska historieböcker, liksom jiddisch, de radikala judarnas språk och kultur.

*En stor judisk
arbetarklass växte
fram, en sekulär
och socialistisk
jiddischkultur
stimulerades...*

*Att jiddisch var de
radikala judarnas språk
var en självklarhet.*

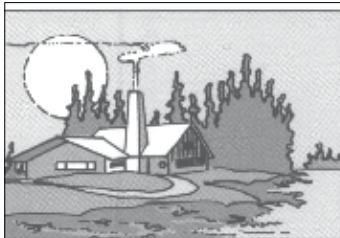
Det är därför upplyftande att historikern Håkan Blomqvist har ägnat en stor del av sin forskning åt att återuppliva minnet av bundisternas historia i Sverige. I YIVO:s arkiv i New York har han översatt material på jiddisch från bundistiska möten i Sverige. Här finns ett stycke svensk historia som hittills har varit bortglömd.

Han lyfter fram hur det judiska flyktmottagandet i Sverige både innan och efter andra världskriget i huvudsak organiserades av bundisterna Paul Olberg och Sara Mehr. Och hur Sverige har varit fristad åt flera stora radikala politiska tänkare. Bland annat ska Vla-

dimir Lenin ha sovit några nätter på Sara Mehrs soffa i Stockholm.

Visst var det stökigt och bråkigt och omvälvande under de radikala rörelsernas tid. Men att frånta de judiska radikalerna deras plats i historien, precis som man har försökt att marginalisera jiddisch, de radikala judarnas språk, är att medvetet göra sig historielös. Idéer, kultur och språk hänger starkt samman.

Strandfastigheter i Bohuslän

Västkust-Tomter AB

Odinslundsgatan 11, 412 66 Göteborg

Tel: 031-40 02 10

E-post: moser@vastkust-tomter.se

Fråga efter Jaffa i din butik!

Mehadrin Tnuport Scandinavia
Västra Hamngatan 13A
411 17 Göteborg
Tel. +46 31 134932
Fax. +46 31 135764
e-mail: Rolf.Nordenstedt@mtscand.com

Lotte Laserstein

Vår klient söker i första hand hennes målningar från 20-40-talet. Han köper inte på auktion och är då beredd att betala mer för unika objekt. Även annan konst från den tiden kan vara av intresse.

Mikael Amnell tel 070-772 72 14 • www.konstfeber.se

www.kommunicera.net

Etablerad 1987

botema

FASTIGHETS AB

FASTIGHETSFÖRVALTNING

WWW.BOTEMA.SE

info@botema.se

08 - 32 74 60

Gör kontoret till en strategisk resurs
för medarbetarna och verksamheten

Affärslogik Svenska AB, Hammarby Allé 91, 120 63 STOCKHOLM
Telefon: 08-555 770 00 | www.affarslogik.se | info@affarslogik.se

Barn • Porträtt • Produkter
solnafotostudio.se

Affärsresor: 08-665 10 00

Gruppresor: 08-661 58 00

Privatresor: 08-100 200

Affärsresor

Grupp & Konferens

Privatresor

Vi har mer än 30 års erfarenhet av att arrangera gruppresor till Tel Aviv

Kontakta vår expert Richard Mühlrad
richard.muhlrad@stureplans.se
+46 735 01 88 18

STUREPLANS
RESOR

Världens Bästa Falafel och Veganska Street Food!

Foodtruck och catering till bröllop, Bar Mitzvah
samt till företag och privatpersoner.

Hemmajord Falafel och Sabich.

We are Kosher certified - Äkta Israelisk Mat i Stockholm

Catering & Evenns: www.vegoschmeghan.se 072 909 78 51

Välkommen till vår färska e-handel

Det är med stor portion glädje
vi välkomnar dig till Lisa Elmqvists
nya hemsida och e-handel,
där du även finner varor från vårt
systerföretag Husmans Deli.

ÖSTERMALMS SALUHALL | 114 39 STOCKHOLM
TEL: 46 8 553 40 00 | FAX: 46 8 553 40 05
www.lisaelmqvist.se

Stanislaw Rodau Läkarservice

ORIENTBRÖD AB

Flygfältsgatan 1
122 90 Enskede (Skarpnäck)
Halmstadsvägen 51
121 53 Johanneshov
(Björkhagen)
Tel. 08-94 44 86

Fest på restaurang?

Beställ vinet från Israel
och Galil Mountain
Winery genom oss på
Sam & Jenny Wine.

Dan-Louis Schneider
samjenny@gmail.com
tel. 08-6679270
www.galilmountain.com

**Alkohol i samband med arbete
ökar risken för olyckor.**

Till senaste numret av Judisk Krönika gjordes en minienkät med hjälp av sex göteborgare. Den kom fram till att det judiska livet i staden "blommar". INGRID LOMFORS har invändningar.

I FÖRRA NUMRET av Judisk Krönika beskrivs det judiska livet i Göteborg som blomstrande. Men stämmer det?

Förklaringen till "uppgången" sägs främst vara en ny ortodox rabbin och införandet av en ortodox gudstjänstordning i synagogan. Det är ett trendbrott. Församlingen har därmed övergivit den *Minhag* (lokal judisk tradition) av liberal/konservativ inriktning som varit gällande i drygt 160 år.

"Men detta har ännu inte lett till konflikter, förutom att några församlingsmedlemmar har känt sig exkluderade", skriver Ricki Neuman som låtit göra en rundringning till sex personer i Göteborg (dvs, de tillfrågade – oklart vilka – utgör mindre än en procent av församlingens medlemmar).

Om ett större antal judar skulle ha intervjuats hade bilden blivit mer komplex. En stor andel skulle sannolikt uppge att de känner sig exkluderade. Jag tänker då främst på de medlemmar vilkas konservativa konverteringar inte godkänns av den nya ordningen.

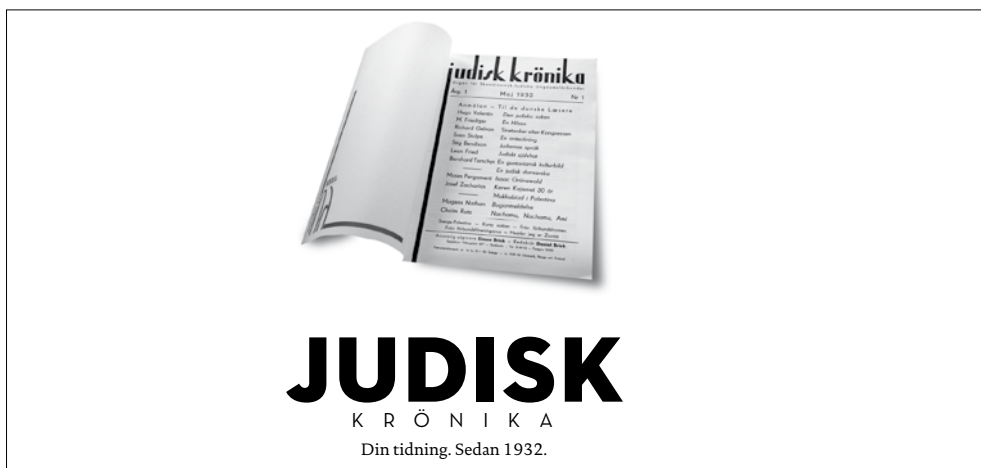
Dessa män och kvinnor har en gång tagit steget att bli judar, gått med i församlingen, gift sig judiskt och uppfostrat sina barn judiskt för att nu plötsligt inte längre räknas som fullvärdiga judar. Är det verkligen moraliskt riktigt att annullera deras, och kanske även deras barns och barnbarns, tillhörighet och ifrågasätta deras judiska identitet?

Motivet sägs vara att församlingen ska följa "rabbinatet i Israel". Det är ett olyckligt beslut att låta det israeliska rabbinatet, vilket är känt för sin intoleranta och homofoba maktutövning, få inflytande över människors liv i Göteborg.

Jag missunnar inte de som uppskattar den nya ortodoxa rabbinen och känner glädje över den nya inriktningen i synagogan. Men vi får inte blunda för att många judar samtidigt stängs ute.

Ingrid Lomfors
är historiker.

VI BYGGER BROAR

Möten och kunskapsutbyte mellan
muslimer och judar i Malmö

BLI STÖDMEDLEM FÖR
300 KR ELLER MER

SWISH 123 544 7362 /
BANKIGRO 5252-4196

ÅRETS INTRESSANTASTE
CHRISMUKKAGÅVA!

MÄRK DIN INBETALNING MED NAMN OCH ADRESS — VI SKICKAR GÅVOBEVIS FÖR INSATSER ÖVER 1000 KR